Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди
Советиниң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 267 (11164) | 1979 чылдың ноябрь 20, вторник | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 2 көп.

СЭКП ТК-ДА, ССРЭ-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИНДЕ

СЭКП ТК болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели «Ыяш панель бажыңнарны болгаш көдээге чуртталга бажыңнарын тударынга тус черниң материалдарындан бажыңнарга ыяш кезектерниң комплектилерин заводка бүдүрерин улам ыңай хөгжүдер дугайында» доктаалды хүлээп алган.

Көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин, көдээ чурттакчылыг суурларның социал хөгжүлдезин чаагайжыдарын улам ыңай сайзырадыр талазы-биле чуртка элээн хөй хемчеглерни сөөлгү чылдарда боттандырып чоруткан деп доктаалда демдеглээн. Ынчалза-даа бар турар тудуг баазазы чуртталга бажыңнарының болгаш көдээ черлерде культура-амыдыралга херек тудугларның тудуунуң эргежок чугула темпилерин, чаагайжыттынган бажыңнарга көдээ чурттакчыларының хереглелин хандырып шыдавайн турар.

Көдээге чуртталга тудуун организастаарын экижидериниң чугула угланыышкыннарының бирээзи болза ыяш панель бажыңнарны заводка бүдүрерин хөгжүдери, а ол ышкаш тус черниң материалдарындан кылган ханаларлыг бажыңнарга ыяш кезектерниң комплектилерин бүдүрүп үндүрерин улуу-биле көвүдедири болур деп көрген.

Көдээ черлерге чуртталга бажыңнарын заводка бүдүрерин хөгжүдер сорулга-биле амгы үениң ыяш панель бажыңнарын, а ол ышкаш тус черниң материалдарындан ханаларлыг бажыңнарга кезектерниң комплектилерин бүдүрер талазы-биле чаа бүдүрүлгелерни тударының болгаш ажылдап турар бүдүрүлгелерни калбартырының аргазы-биле көдээ черге индустриалдыг чуртталга тудуунуң бүдүрүлге баазазын бүгү хемчеглер-биле хөгжүдерин эң чугула сорулгаларның бирээзи кылдыр санаарын эвилелдешкен республикаларның компартияларының ТК-ларынга, партияның край болгаш область комитеттеринге, эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдеринге, ССРЭ-ниң министерстволарынга болгаш ведомстволарынга, улус депутаттарының чер-чер Советтеринге СЭКП ТК болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели дааскан.

Үлетпүр бүдүрүлгелеринге болгаш колхозтар арасының тудуг организацияларынга 1985 чылга чедир чылда нийти шөлү 7,1 млн. дөрбелчин метр болгаш 1990 чылга чедир 11 млн. дөрбелчин метр чедир заводка бүдүрген ыяш бажыңнарны тударын, а ол ышкаш тус черниң материалдарындан ханаларлыг бажыңнарга ыяш кезектерниң комплектилерин ол-ла чылдарда чыл санында-ла 8,5 млн. болгаш 12,2 млн. дөрбелчин метр чедир бүдүрерин хандырарының онаалдаларын ССРЭ-ниң Арга-ыяш болгаш ыяш болбаазырадып кылыр министерствозунга, ССРЭ-ниң өске-даа министерстволарынга болгаш ведомстволарынга, эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдеринге тургускан. Ол-ла үениң дургузунда 78 бажың тудар болгаш ыяш болбаазырадып кылыр чаа бүдүрүлгелерни тудар болгаш ажылдап турар бүдүрүлгелерни калбартыр, 23 машина тудар болгаш металл болбаазырадып кылыр заводту болгаш тудуг материалдарының 31 үлетпүр бүдүрүлгелерин тударын төлевилээн. Бажың тудар комбинаттарны чиг-эт курлавырларынга болгаш чуртталга бажыңнарын тудар районнарга эң-не чоокшулалыры баш удур көрдүнген.

1980—1989 чылдарда бажың тудар болгаш ыяш болбаазырадып кылыр бүдүрүлгелерни, хоолай санитар-техниктиг белен кезектерни, стандарттыг эвес технологтуг дериг-херекселдер болгаш оларга артык кезектерни бүдүрер талазы-биле заводтарны тудар болгаш ажылдап турар бүдүрүлгелерни калбартырын хандырарын ССРЭ-ниң Арга-ыяш болгаш ыяш болбаазырадып кылыр министерствозунга, ССРЭ-ниң Иштики херектер министерствозунга, ССРЭ-ниң Үлетпүр тудуг министерствозунга, ССРЭ-ниң Көдээ тудуг министерствозунга, ССРЭ-ниң Тудуг министерствозунга, ССРЭ-ниң Аар индустрия бүдүрүлгелериниң тудуунуң министерствозунга, ССРЭ-ниң Транспорт тудуунуң министерствозунга, ССРЭ-ниң Энергетика болгаш электрификация министерствозунга, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелинге болгаш Украин ССР-ниң Министрлер Чөвүлелинге дааскан.

Заводка белеткеп кылган ыяш бажыңнарны төлевилээринге болгаш тударынга чаңгыс аай техниктиг политиканы чорударын, ол талазы-биле эртем-шинчилел болгаш дуржулга-конструктор ажылдарын организастаарын болгаш тудуг нормаларын база дүрүмнерин сагып турарын контрольдаарын ССРЭ-ниң Куртудут чанында Хамааты тудуг болгаш архитектура талазы-биле Күрүне комитединге дааскан.

Ыяш бажың тударын бүдүрер талазы-биле чаңгыс аай техниктиг политиканы чорударын, депшилгелиг технологтуг чорудулгаларны нептередирин, технологтуг дериг-херекселдерге конструкция болгаш шеверлел материалдарынга, комплекстиг кылыгларга негелделерни ажылдап кылырын, бажың бүдүрер талазы-биле бүдүрүлгелерни төлевилээрин, ыяш бажың тударының технологиязының талазы-биле эртем-шинчилел ажылдарын чорударын, ыяштың үндезининге ажыктыг материалдарын тургузарын, тудуг кылып турар черлерже конструкцияларны сөөртүп чедириниң аргазын ажылдап кылырын ССРЭ-ниң Арга-ыяш болгаш ыяш болбаазырадып кылыр министерствозунга дааскан.

Доктаалда бойдус-климат байдалдарны барымдаалаан, инженерлиг дериглер-биле четчелеттинген, одаар чүүлдүң янзы-бүрү хевирлеринге көрдүнген хевирлерлиг одалга системаларлыг бир болгаш ийи каът бажыңнарны тудары көрдүнүп турар. Чагыкчылар-биле керээ ёзугаар бажыңнарны кодан девискээр тудугларының кезектериниң комплектилери-биле кады кылган турар.

ССРЭ-ниң Тудуг материалдар үлетпүрүнүң министерствозунуң, а ол ышкаш өске-даа министерстволарның бүдүрүлгелеринге тудуг материалдары кылып үндүрер чаа күчүлерни тудары болгаш ажылдап турарларын алгылары төлевилеттинген. Минерал-хөвең кылыгларны, гипсволокно, цемент-чоңгу плиталар, даг-дүгү-цемент болгаш гипскартон листилер бүдүрүп үндүрер заводтарны дерииri көрдүнүп турар.

Станок тудуушкун болгаш инструменталь үлетпүрүнүң министерствозунга шууштурулгалыг, автоматтыг болгаш чартык автоматтыг шугумнарны, панель ыяш бажыңнарны бүдүреринге, паркет шывыгларны, столяр болгаш ыяштан өске-даа кылыгларны бүдүреринге бедик бүдүрүкчүлүг комплекстиг дериглерни ажылдап кылырының, шиңгээдип алырының болгаш белеткээриниң, а ол ышкаш ол шугумнарның болгаш дериглерниң кол берикчизи болурунуң харысалгазын онааган. Станок тудуушкунунуң баазазын хөгжүдеринге 1980—1984 чылдарда ыяш ажылдап кылыр дериглер бүдүрер элээн хөй бүдүрүлгелерни калбартыры төлевилеттинген.

Тудуг, орук болгаш коммунал машина тудуушкун министерствозунга болгаш Химия болгаш нефть машина тудуушкун министерствозунга өске министерстволар-биле кооперасташкаш, заводка белеткээн бажыңнарны бүдүреринге болгаш четчелээринге эргежок чугула материалдарны болгаш кылыгларны бүдүрүп үндүреринге янзы-бүрү технологтуг дериглелерни ажылдап кылыр болгаш белеткээр талазы-биле даалгалар доктааттынган. Ылангыя цемент-чоңгу плиталарны, гипскартон листилерни болгаш арболит панельдерни, шил пакеттерни бүдүрүп үндүрер шугумнарны, даг-дүгү-цемент листилерни бүдүүр шугумнарны, резина болгаш пластмасс кезектерни белеткээр дериглелерни бүдүрүп үндүрерин организастаары төлевилеттинген.

ССРЭ-ниң Химия үлетпүрүнүң база Нефть ажылдап кылыр болгаш нефтехимия үлетпүрүнүң министерствозунга химия үлетпүрүнүң бажың тударынга херектиг продукцияларын — пенопластыларны, дыгыйжыткан прокладкаларны болгаш герметиктерни, чартык этилен пленкаларны, смолаларны, булуктарны болгаш өске-даа материалдарны бүдүрүп үндүрерин дыка көвүдедир хемчеглерни алырын саналдаан.

Заводтарга белеткээн ыяш бажыңнарны четчелээри-биле ССРЭ-ниң Ужар чүүл үлетпүрүнүң министерствозунга, Монтаж болгаш тускай тудуг ажылдар министерствозунга, ССРЭ-ниң Кара металлургия министерствозунга Газ үлетпүр министерствозунга, Литва ССР-ниң Министрлер Чөвүлелинге, Латвия ССР-ниң Министрлер Чөвүлелинге бажың тудар бүдүрүлгелерге одалга агрегаттарын, санитар-техниктиг тургузугларны, ээрилчек арматураларны, алюминийден кылыгларны, каң ленталарны болгаш электротехниктиг дериглелерни бээр талазы-биле даалгаларны доктаадып берген.

Ыяш бажың тудуушкун үлетпүрүнге мергежилдиг кадрларны белеткээрин калбартыр сорулга-биле 1981—1983 чылдарда сес профессионал-техниктиг училищелерни тудар талазы-биле даалга доктааттынган.

Көдээ черлерге панель бажыңнарны болгаш ханаларны тус черниң материалдары-биле кылдынар бажыңнарны тудар талазы-биле ажылдарны күүседирин ССРЭ-ниң Көдээ тудуг министерствозунуң организацияларынга болгаш колхозтар арасының тудуг организацияларынга, а үстүнде айыттынган организациялар чок районнарга, өске тудуг министерстволарының керээлиг тудуг-монтаж организацияларынга хүлээткен.

Эвилелдешкен болгаш автономнуг республикаларның Министрлер Чөвүлелдеринге, улус депутаттарының крайлар, областар Советтериниң күүскомнарынга көдээ чурттакчылыг черлерниң планировказының болгаш тудуп тургузарының төлевилелдерин чогуур үезинде ажылдап кылырын хандырарын саналдаан, ынчан чурттакчылыг ол черлерни тударда ыяш панель бажыңнарны болгаш ыяш база өске-даа кезектерден четчелеттинген болгаш тус черниң материалдары ханаларлыг бажыңнарны калбаа-биле ажыглаарын барымдаалап көөр.

Эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдеринге, Центросоюзка болгаш ССРЭ-ниң Садыг министерствозунга заводка белеткээн ыяш бажыңнарны болгаш тус черниң материалдарындан кылыр бажыңнарга ыяштан болгаш өске-даа кезектерден комплектилерни садыглаарын хөгжүдер хемчеглерни боттандырарын дааскан. ССРЭ-ниң Курпланынга болгаш ССРЭ-ниң Курхандырылгазынга чыл планнарын ажылдап кылып турар үеде ССРЭ-ниң Садыг министерствозунуң болгаш Центросоюзтуң чагыгларынга дүүштүр заводка белеткээн ыяш бажыңнарга болгаш тус чер материалдары ханаларлыг бажыңнарга ыяш кезектер комплектилеринге, а ол ышкаш инженерлиг дериглелерге, шиферге, шилге, цементиге болгаш өске-даа тудуг материалдарынга рынок фондузун улгаттырарын көрүп турарын дааскан.

СЭКП Төп Комитети болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели болза эвилелдешкен республикаларның Компартияларының ТК-лары, партияның крайлар, областар комитеттери, эвилелдешкен болгаш автономнуг республикаларның Министрлер Чөвүлелдери, улус депутаттарының крайлар болгаш областар Советтериниң күүскомнары көдээ ажыл-агыйның, үлетпүрүнүң болгаш тудугнуң ажылдакчылары көдээ чурттакчылыг черлерни чаарты тударының эң чугула сорулгазын шиитпирлээр дээш эргежок чугула бүгү хемчеглерни алыр дээрзинге бүзүрелдиг илергейлээн.

ЧҮРЕКТИҢ ХАНЫЗЫНДАН ӨӨРҮП ЧЕТТИРИИШКИН

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 62 чыл оюн холбаштыр Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң адрезинге ажылчы чоннардан, партия болгаш хөй-нииити организацияларындан, бүдүрүлгелерниң, албан черлериниң, тудугларның коллективтеринден, колхозтардан, совхозтардан, Совет Армияның болгаш Флоттуң дайынчыларындан хөй санныг байыр чедириишкиннери келген.

Совет нииттилелдиң мораль-политиктиг кайгамчык улуг сырый каттыжыышкыны, Ленинниң партиязының удуртулгазы-биле совет улустуң маадырлыг демиселиниң, ажылгыжының, чогаадылгазының ачызында Октябрьның төрээн чурту эртемниг илеядан социализм херек кырында боттуг чүүл болу берген делегейде баштайгы чурту дээш совет кижилерниң чоргаарланыышкыны ол байыр чедириишкиннеринде улуг күш болгаш бүзүрел-биле илергейлеттинген.

Коммунизмни тургузарынче, тайбыңны болгаш делегейниң айыыл чок чоруун быжыглаарынче угланган СЭКП-ниң болгаш Совет күрүнениң иштики база даштыкы политиказын, СЭКП Төп Комитединиң, ТК-ның Политбюрозунуң, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Л. И. Брежневтиң күзел-чүткүлдүг ажыл-чорудулгазын бүрүн чүүлдүгзүнген чорук байырлыг чагааларда илергейлеттинген. Европага болгаш бүгү делегейге тайбыңны быжыглаар талазы-биле эш Л. И. Брежневтиң Берлинге чугаазында илергейлеттинген чаа совет саналдарны ол чагааларда изиг-биле деткээн.

Бистиң чуртувуста тургустунган алдарлыг чаңчылды ёзугаар күш-ажылчы кайгамчыктыг чаа-чаа чедиишкиннер дугайында, хөй-хөй бүдүрүлгелерниң, тудугларның, коллективтерниң, колхозтарның, совхозтарның болгаш албан черлериниң байырлал мурнундагы күш-ажылчы чедиишкинниг ээлчээниң дугайында Төрээн чуртка, партияга рапорттар ол байырлыг чагааларда кирген. Улуг Октябрьның 62 чыл оюнга алдар кылдыр калбарткан социалистиг чарыш — совет кижилерниң политиктиг медерелиниң өзүлдезиниң, партияның херээнге оларның шынчызының херечизи болган.

Байыр чедирген чагаалар социализмниң акы-дуңма чурттарының удуртукчуларындан, даштыкы чурттарның коммунистиг, ажылчын болгаш революсчу-демократтыг партияларындан, чазактарындан, күрүне болгаш хөй-нииити ажылдакчыларындан болгаш тус-тус хамаатыларындан база келген.

Совет кижилерге оларның национал улуг байырлалы-биле изиг байыр чедирбишаан, бистиң өнүктеривис коммунистиг тургузуушкунга Совет Эвилелиниң чедиишкиннериниң бүгү улустарның антиимпериалистиг, хосталгалыг демиселин калбартырынга аажок улуг төөгүлүг ужур-дузалыын демдеглээннер. Дүшкүүрлүг чоруктуң чавырлыышкынын хандадыр болгаш делегейге айыыл чок чорукту быжыглаар дээш, ылангыя Европага боо-чепсекти база дагын эндере бүдүрер чорукту болдурбас дээш СЭКП-ниң болгаш Совет чазактың күш-ажылдың бүгү кижилерниң хан-дамырындан эрге-ажыктарынга таарышкан чайгылыш чок болгаш күзел-соруктуг кайгамчык улуг демисели-биле эп-сеткилди бүрүн каттыштырган чорукту олар илергейлээн. Тайбың болгаш социал депшилге дээш бистиң планетавыстың бүгү депшилгелиг күштериниң демисели-биле Ленинниң чуртунуң интернационалчы эп-сеткил каттыштырылгазын чагааларда демдеглээн.

Улуг Октябрьның 62 чыл оюн таварыштыр байыр чедирген болгаш чаагай күзээшкиннерин дамчытканы дээш бүгү партия, совет болгаш хөй-нииити организацияларынга, бүдүрүлгелерниң, тудугларның, албан черлериниң коллективтеринге, Совет Армияның болгаш Флоттуң дайынчыларынга, акы-дуңма социалистиг чурттарның удуртукчуларынга, даштыкы чурттарның коммунистиг болгаш ажылчын, революсчу-демократтыг партияларынга, чазактарынга, күрүне болгаш хөй-нииити ажылдакчыларынга, демократтыг организацияларынга, ол ышкаш тус-тус хамаатыларынга СЭКП Төп Комитеди, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели чүректиң ханызындан өөрүп четтиришкинин илергейлээн.

СЭКП ТӨП КОМИТЕДИ

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУ

ССРЭ-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИ

СЕПТЕКЧИ-МЕХАНИЗАТОР

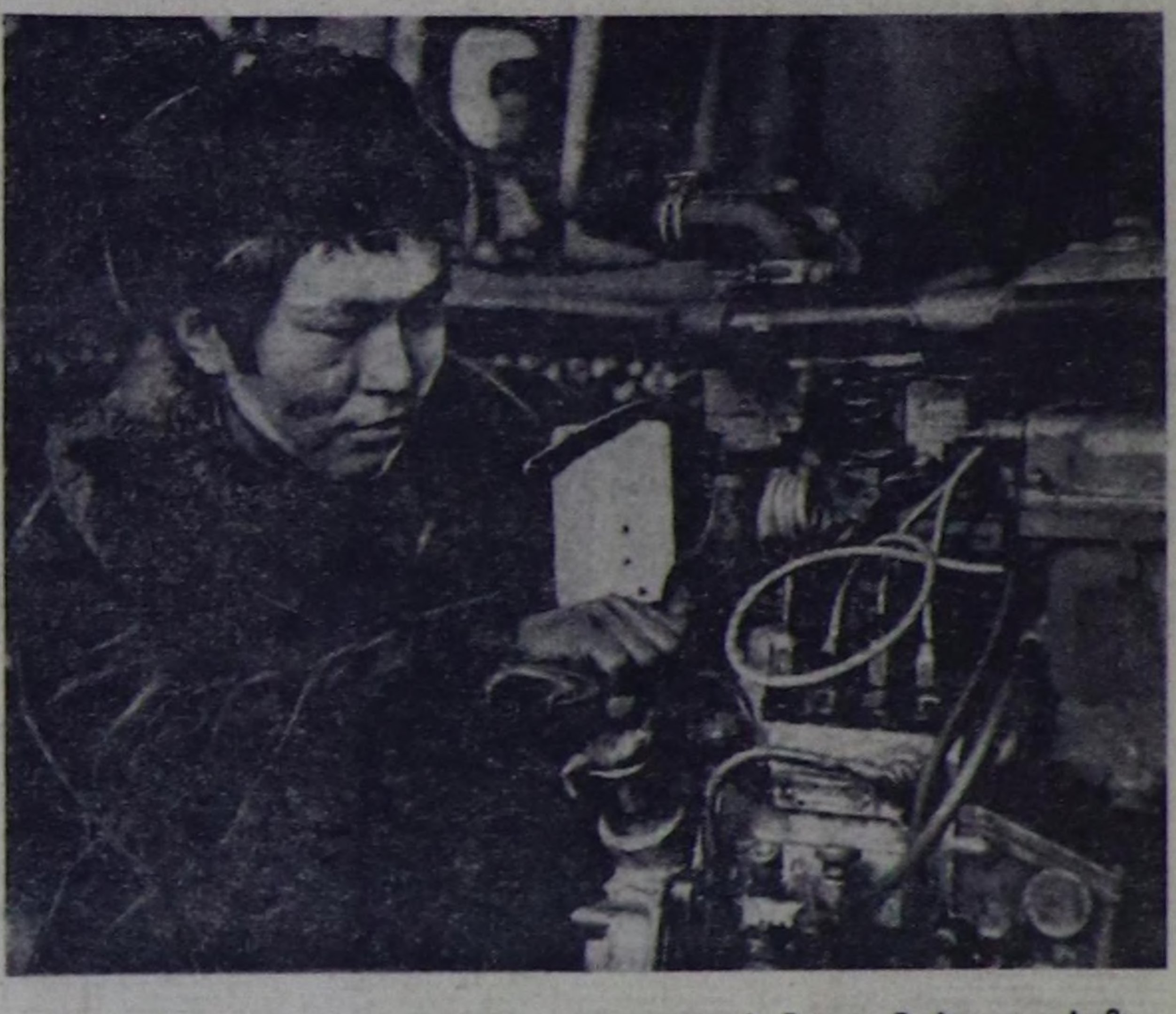

«Хадың» совхозтуң септекчи-механизаторлары техника септелгезинче кирген. Олар малга чем сөөртүрүнге хереглээр тракторларның септелгезин кылып турар. Чамдык механизаторлар боттарының ажылдап турар тракторларының септелгезин кылып ап турар. Механизатор-септекчилер А. Дыпыы, Я. Андреев, А. Ондар болгаш оон-даа өскелер мал чеми сөөртпүшаан, боттарының тракторларының септелгезин чайлыг үелеринде кылып ап турарлар.

ЧУРУКТА: Яков Андреев бодунуң тракторун септеп турары.

Капитал тудуг

КУРЛАВЫРЛАРНЫ ДОЛУ АЖЫГЛААР

Республиканың тудугжулары онгу беш чылдың дөрткү чылының планныг онаалдаларын күүседир, ажыглалга кирер объектилерни хуусаазында дужаар дээш эрткен 10 айларда чамдык чедиишкиннерлиг ажылдаан. Эрткен чылдың бо үезинге деңнээрге кол фондуларны ажыглалга кирериниң-даа, капитал салыышкыннарны шиңгээдип алырының-даа талазы-биле чамдык кылдынган ажылдар бар. Ылангыя санэпидстанцияның кол корпузун, Барыын-Хемчикте 741 дугаарлыг мехколоннаның дузалал баазазын, «Кызыл тараачын», «Саян» совхозтарда бирээзинге-ле 1500 тонна минералдыг чемишидилге урар складтарны, «Ак-Туруг» совхозта автомашиналар турар черни, Кызыл хоорайда керамзит-сай заводун ажыглалда кирген. Нийти шөлү 74355 дөрбелчин метр чуртталга бажыңнарын, школа назыны четпээн 330 уругларга ясли-садиктерни, 240 өөреникчиге школаны тудуп, ажыглалга кирген.

Көдээге тудуг талазы-биле база чамдык ажылдар кылдынган. Ылаңгыя 4,1 муң баш мыйыстыг бода мал, 52,5 муң баш хой кирер кажааларны, 18,2 муң кубометр силос болгаш сенаж салыр черлерни тудуп, ажыглалда кирген, 48,5 муң га одарларны суглуг болдурган, 68 км черге электри дамчыдылгазының шугумнарын кылган.

Керээ ёзугаар болгаш боттарының күжү-биле кылыр ажылдарының планнарын 741 болгаш 1070 мехколонналарның, «Тыва көдээ тудуг» тресттиң механизация эргелели, № 3 «Көдээ электротудугнуң» тудуг-монтаж эргелелиниң, № 3 орук-тудуг эргелелиниң, «Тыва суг тудуг» тресттиң тудуг-монтаж эргелелиниң, Салыг министерствозунуң септелге-тудуг эргелелиниң, «Востоксантехмонтажтың» мехколоннаның, № 624 тускайжыттынган мехколоннаның, «Северовостокэлектромонтаж»-тың участогунуң коллективтери эки күүседип турар.

Ындыг болзажок объектилерни ажыглалга кирер талазы-биле капитал тудугда байдалдың элээн берге байдалдыг боор турарын демдеглээр херек. Чыл эгезинден бээр кол фондуларны ажыглалга кирериниң нийти планы чүгле 33,7 хуу күүсеттинген.

Сукпакта 12 муң хаван азыраар комплекс, Элегес-Аксында хана материалдары кылыр заводтуң чылда 26 муң кезек тууйбу бүдүрер ийиги ээлчээ, Чаа Шагаан-Арыгда чунар-бажыңнаар болгаш хеп чуур комбинат, Ак-Довуракта бульдозерлер болгаш аар чүък машиналары турар гараждар, Кызылда уксаажыдылга станциязы, «Россия» совхозта 1200 баш инек турар комплекс дээн ышкаш улуг объектилер ажыглалга дужааттынмаан.

Чуртталга шөлүн ажыглалга кирериниң чыл планы чүгле 46,8 хуу күүсеттинген, чыл төнчүзүнге чедир ам-даа 84,5 муң дөрбелчин метр чуртталга шөлүн ажыглалга кирер апаар.

Эрткен он айларның дургузунда «Тыва тудуг» трест 6 объектини, «Тыва көдээ тудуг» трест—15, а «Шагонартяжстрой» трест 16 объектини ажыглалга кирбээн.

Чыл төнчүзүнге чедир кончуг эвээш үе арткан, ынчангаш тудугжу коллектив бүрүзү, тудуг черлеринде партия организациялары ажылдың темпизин дүргедедир дээш дээштиг хемчеглерни алыр ужурлуг. Бүгү күштү болгаш материалдыг курлавырларны ажыглалга кирер чугула объектилерге мөөннеп, тудугжуларның бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаарынга бүгү талалыг таарымчалыг байдалдарны тургузар херек.

Өске объектилер-биле чергелештир Сукпакта хаван азыраар комплексти, уксаажыдылга станциязын, Ак-Довуракта машина-трактор гараждарын, Кызылдың электра станциязында № 9 котёлду ыяап-ла ажыглалга дужаары чугула сорулга болур.

Тыва АССР-ниң күрүне эргелелиниң чамдык органнарын эде тургузар дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң **доктаалды болза:**

1. Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Өртектер килдизин Тыва АССР-ниң Өртектер талазы-биле күрүне комитеди кылдыр эде организастаар.

2. Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң күш-ажыл талазы-биле эргелелин Тыва АССР-ниң Күш-ажыл талазы-биле күрүне комитеди кылдыр эде организастаар.

3. Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң хандырылга болгаш садыглаа эргелелин Тыва АССР-ниң Материал-техниктиг хандырылга талазы-биле күрүне комитеди кылдыр эде организастаар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары С. КРАСНЫЙ.

Кызыл хоорай.
1979 чылдың ноябрь 19.

Тыва АССР-ниң Өртектер талазы-биле күрүне комитединиң даргазынга эш Х. Л. Даржааны томуйлаар дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң **доктаалды болза:**

Тыва АССР-ниң Өртектер талазы-биле күрүне комитединиң даргазынга эш Хертек Лопсанович **Даржааны** томуйлаар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары С. КРАСНЫЙ.

Кызыл хоорай.
1979 чылдың ноябрь 19.

Тыва АССР-ниң Күш-ажыл талазы-биле күрүне комитединиң даргазынга эш А. Б. Юмбууну томуйлаар дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң **доктаалды болза:**

Тыва АССР-ниң Күш-ажыл талазы-биле күрүне комитединиң даргазынга эш Андрей Байкараевич **Юмбууну** томуйлаар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары С. КРАСНЫЙ.

Кызыл хоорай.
1979 чылдың ноябрь 19.

Тыва АССР-ниң Материал-техниктиг хандырылга талазы-биле күрүне комитединиң даргазынга эш В. Я. Матюковту томуйлаар дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң **доктаалды болза:**

Тыва АССР-ниң Материал-техниктиг хандырылга талазы-биле күрүне комитединиң даргазынга эш Василий Яковлевич **Матюковту** томуйлаар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары С. КРАСНЫЙ.

Кызыл хоорай.
1979 чылдың ноябрь 19.

Тувинская
республиканская
БИБЛИОТЕКА
им. А. С. Пушкина

КУЖУВУС - НАЙЫРАЛДА

ДЕМНИГДЕ КҮШТҮГ

В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың тудуун Бүгү-эвилелдиң шалыпчы тудуу кылдыр чарлапкан турда, Совет Эвилелиниң чүс дөртен ажыг хоорайларындан хөй янзы нацияның оолдар, кыстары кээп, акы-дуңмалышкы найыралдың хоорайы — Ак-Довуракты тавааn салчып эгелээн...

Пландан ажыр эки шынарлыг даг-дүгүн Төрээн чуртка бээр дээш калбарган социалистиг чарыш комбинаттың даг-дүгү арыглаар фабриказының ээлчеглериниң күш-ажылының кол кыйгырыы болуп турар. Чарыштың түңнелин хүн бүрү үндүрүп, тиилекчилерни көргүзүг самбыраларынга кирип, ээлчеглер аразында шилчиир вымпелдерни тыпсып, шаңнап-мактаары чаңчыл апарган.

Бедик сорттуг рудадан даг-дүгү арыглаар цехте Е. А. Кузнецовка удурткан комсомолчу-аныяктарның № 5 ээлчээ эки көргүзүглерни чедип ап турар.

1975 чылда Нижний-Тагильге техникум дооскан соонда Кузнецов «Тыва даг-дүгү» комбинатка ажылдап киргеш, бир чыл эрткенде ээлчег начальниги болган.

— Ээлчээвисте аңгы-аңгы нацияның чээрби оолдар, кыстары ажылдап турар. Ажыл-амыдыралывыста чедиишкиннерниң өзээ — интернационалчы быжыг найырал. Аныяктар шупту ажыл-ишке мергежээн дуржулгалыг ажылчыннар апарган. Ажылга чамдык шаптараазыннарның туруп кээри ажылчын күш бистерден эвес, а эргижирээн дериг-херекселдерниң үрелиринден болу бээр-дир—деп, Е. А. Кузнецов чугаалап турар.

Комсомолчу аныяктарның бо ээлчээ эрткен он айларда эрестиг ажылдаан. Олар пландан ажыр 260 ажыг тонна даг-дүгүн арыглап, бежен муң рубльдиң барааның продукциязын пландан ажырган. Бо дээрге багай эвес көргүзүг. Бир эвес эрткен айларда дериг-херекселдерниң үрелиишкининден туруушкуннар болбаан болза, көргүзүглер оон-даа бедик турар ийик дээрзин начальник чугаалап турар.

Октябрь айда бо интернационалчы ээлчегниң көргүзүү база эки болган. Ээлчегде дөртен тос тонна даг-дүгү арыглаар турган, олар үлүүн чамдыкта 60—70 тонна чедирип турар.

Демнигде күштүг. Бистиң улуг Төрээн чуртувустуң каш янзы национальдарының төлээлекчилери, чаңгыс өг-бүлениң уруглары дег, эп-найыралдыг болуп, ажыл-иштиң-даа, амыдыралының-даа айтырыгларын демниг шиитпирлеп, чаңгызы хөйү, хөйү чаңгызы дээш ажылдап, чурттап турар. Бүдүрүлгениң хоочуннары, Күш-ажылдың Кызыл Тук орденниг улуг регулировщик Р. Касаткина, дериглер машинизи М. Щеметюк, савалакчы Г. Кочухова, слесарь С. Сарыглар олар мурнакчы арга-дуржулгазын эш-өөрүнге дамчыдып берип өскелерге күш-ажылчы үлегер-чижек болуп турарлар.

Ээлчегниң комсомолчу аныяктарының хөй кезии кежээки школада, техникумда билиг-мергежилин бедидип ап турар.

Х. МОНГУШ.
Барын-Хемчик район.

ӨҢНҮКТЕРНИҢ ЧАЛААНЫ-БИЛЕ

Солчур ортумак школазының коллективи Моол Арат Республиканың Успа-Нур аймааның Давс сумузунуң Давс 8 чыл школазының коллективи-биле акы-дуңмалышкы, интернационалчы быжыг харылзааны тудуп турар.

Бистиң школа кабинеттиг системаже шилчээн. Ол ажылды канчаар тургузуп, ол ёзугаар ажыл кандыг чоруп турарын өөренип, дуржулга солчуру-биле өңнүктер сентябрь төнчүзүнде биске аалдап чордулар.

Чоокта чаа бистиң школаның төлээлери өңнүктерниң чалааны-биле Давс сес чыл школазынга аалдап чораш келген. Акы-дуңмалышкы моол өңнүктер бисти чылыы-биле уткуп ап, школазының ажыл-амыдыралы-биле таныштырдылар. Ылангыя школаның директору Ж. Тудевтиң школазының төөгүзүнүң, башкылар коллективиниң ажыл-ижиниң дугайында, Моолдуң улус өөредилгезиниң мурнунда кандыг-кандыг чугула сорулгалар салдынып турарының дугайын чугаалап бергенин улуг сонуургал-биле дыңнаан бис. Өңнүктер биске моол дыл, биология, физика, география, математика кабинеттерин болгаш пионерлер өрээлин, күш-ажыл кичээлиниң клазын, интернатты сонуургаткан.

Суурда чурт-шинчилел музейи база бар. Ында Ю. Цеденбалдың ажыл-амыдыралынга тураскаадып дерээн өрээлдерни бистиң төлээлер кончуг сонуургаан. Музейниң экспонаттары байлак, ону дерип каастааны онзагай. Моолдуң ажык байлааны, азырал болгаш черлик дириг амытаннарын, моол улустуң эрткен база чаа амыдыралындан эдилелдерни каасталга херекселдерин оон сонуурган көрдүвүс. Бурунгу моол чоннуң ажыл-амыдыралы бистиң бурунгуларывыс — көшкүн амыдыралдыг тываларданулуг-ла ылгалбас дээрзин экспонаттар көргүзүп турду.

Бистиң-биле ужуражылганың байырлыг кежээзинге школачылар солун утка-шынарлыг концертти көргүстүлер.

Моол өңнүктерниң болгаш бистиң сеткиливиске уттундурбас чүүл — моол-тыва башкыларның кежээзи. Ужуражылгага башкылар боттарының тускай эртемиинң аайы-биле арга-дуржулга солушкан. Моол өңнүктерниң дуржулгазындан дыка хөй солун, ажыктыг чүүлдерни билип ап, ону ажылывыска ажыглап турар бис. Олар бистиң арга-дуржулгавысты база ажыглап турар.

Ужуражылгага олуржуп турган Давс сумузунуң партком секретары Б. Баджаргал сумунуң чонунуң ажыл-ижи-биле, сорулгалары-биле таныжарынче чалаан. Оортан көргени, билгенивисти школавыска кээп, өөреникчилерге, ада-иелерге чугаалап бердивис.

Совет, моол улустарның — ССРЭ биле МАР-ның аразында калы ажылдажылгазының акы-дуңма найыралчы харылзааларының улам быжыгып турарын бо ийи школаларның найыралчы ажыл-амыдыралы бадыткап турар.

Э. МОНГУШ,
школада өөредилге эргелекчизи.
Өвүр район.

Эвилелдешкен республикаларда

МОЛДАВИЯ:

аныяктарга таарымчалыг

Кишинёвтуң хөвең-саазындан чиик хеп кылыр «Стяуа роше» каттыжыышкынындан үжен аныяк ажылчын ээлчег үлүүн тергиин эки ажыр күүсеткени болгаш ажылды бедик шынарлыг кылганы дээш ажыл төлевиринден аңгыда шаңнал акшаны база алган. Күш-ажылга баштайгы чедиишкиннер база шаңнал-мактал бүдүрүлгениң эң аныяк отрядынга өөрүнчүг болбайн аан. Аныяктарның ол өөрүшкүзүн хоочун ажылчын, дагдыныкчы Евдокия Багрина база үлешкен. Аңаа, бүдүрүлге өөредилгезиниң инструкторунга, ол-ла бүдүрүлгениң техниктиг училищезиниң доозукчуларын күш-ажылдың делгем оруунче башкарып үндүрүп, оларга ажыктыг арга-сүмени бээри чоргаарал. Бедик класстыг мастери даараныкчының мергежилинге он беш хире чыл ажылдаан. Ынчангаш аныяктарның дуржулгалыг дагдыныкчызынга училищениң доозукчулары-биле ажылдаары улуг онаашкан. Оон удуртул турар болуу интернационалчы.

«Стяуа рошиеге» чылдың-на 150 ажыг аныяктар ажылдап кирип турар. Оларның-биле ажыл училищеге эгелээр. Оларның башкылары — каттыжыышкынның мурнакчылары, хоочуннар, мастерлер.

Молдавтар, орустар, украиннер... татарлар дээш оон-даа өске национарның төлээлеринден тургустунган бо улуг бүдүрүлгеде аныяктар-биле ажыл чогуур деңнелде тургустунган.

«Стяуа роше» каттыжыышкынында тургустунган өөредилге чери ышкаш ындыг төптер Молдавияның үлетпүр, бүдүрүлге черлеринде база тургустунгулаан болгаш олар аныяктарны күш-ажылче хаара тударынга, оларның мергежил чедип алырынга таарымчалыг болуп турар.

УКРАИНА:

цехте пальмалар

Донецкиниң Ленин аттыг металлургия заводунуң прокат-дерилгелери септээр цехинде пальмалар болгаш магнолиялар аллеязы көстүп келген.

Демир чондурар болгаш фрезерлиг станоктар аразында, хостуг азыг-булуң черлерде, соңгаларда өрээл чадаң ыяштары болгаш чечектер ногаарарган. А ханаларны, цехтер аразын чечектер каастаан.

Металлургия үлетпүрүнүң ажылчыннарының кадыкшылын быжыктырып, ажылдаар черниң агаарын экижидер дээш Донецк университединиң эртемден-биологтарының дузазы-биле тургускан бо анаа эвес садта элээн каш муң үнүштерниң 43 хевири бар.

Мындыг хевирлиг садчыгаштарны Донецкиниң пөс-таавы болгаш машина тудуунуң бүдүрүлге черлеринге тургусчурунга университеттиң эртемденнери дузалажыр.

Памирде автомобиль оруктарының четкизи калбарып турар. Моон мурнунда дыйлагар кокпа оруктар чыткан черлерде ам асфальтылыг оруктар шөйлүп чоруткан. Оларның эң улуглары —Памирниң Ош-Хорог чазаглыг оруу (840 километр) болгаш Хорог-Душанбе оруу (548 километр). Даглыг Бадахшанның бүгү-ле ырак-узак булуңнарын ам чазаглыг оруктар-биле тудуштурган.

ЧУРУКТА: 963 дугаар орук-ажыглал участогунуң прораву Ш. Шобулбулов (солагай талазында) болгаш ажылчын Ш. Худоёров автомобиль оруунуң уун хемчээп турары.

К. МУМИНШОЕВТИҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохроникaзы.

Шынар—ажылдың көрүнчүү

КӨРГҮЗҮГЛЕРНИ ЭКИЖИДЕРИНЧЕ

«Тудуг кезектери» комбинаттың продукциязының шынарынга хыналдалар болгаш шынар көрүлдези каш-даа удаа болгулаан. Комбинаттың продукциязының шынары чогуур деңнелге дүүшпес, кулу болуп турарынга хереглекчилерниң хомудалдары болгаш хыналдаларның түңнели көргүзүп турар.

Чоокку үеде бүдүрүлгеге эрткен шынар көрүлдезинге комбинаттың ажылдакчыларындан аңгыда хереглекчилерниң төлээлекчизи «Кызыл тудуг» эргелелинден участок мастери В. Барламов, «Тыва тудуг» тресттен лаборатория ажылдакчызы Н. Накактаева, күрхайгаарал лабораториязының ажылдакчылары болгаш оон-даа өскелер киришкен.

Комбинаттың кол-ла хереглекчизи «Кызыл тудуг» эргелели. Көрүлде үезинде олар мынчаар чугаалаан. Комбинаттың талазындан графикте көрдүнген кылыгларны өй-шаанда бербейн баарындан тудуг-монтаж ажылдарының саадалгазын болдуруп, ажылдың темпизин кудуладып турар. Комбинаттың продукциязы стандартка дүүшпес, ынчангаш тудуг объектилеринге ук кылыгларны эде кылырынга немелде үени тудугжулар үндүрүп турар. Кылыгларның хемчээли чогуур нормазынга дүүшпес, маркировкалааны багай, плиталарның кылыны стандарттан хажып турар, демир-бетон кылыгларның беддирлерни бетондан арыглаваан, бузургей, соңга кастактары чедир кургаттынмаан.

Комбинаттың тускай эртемниглери бараанның бетоннуң шынарын, ылангыя кышкы үеде, кичээнгейлиг хынаары чугула.

Стандарттар болгаш хемчээр техника талазы-биле күрхайгаарал лабораториязының ажылдакчылары боттарының саналын база чугаалаан. Продукцияның техниктиг деңнелиниң көргүзүглери 1978 чылдыңдан кудулаан. Заводка кылып турда, продукцияның үрей кылдынары, хомудалдарның саны көвүдээн. Лабораторияның ажылдакчыларының тудуг объектилеринге чоруткан хыналдаларындан демир-бетон кылыгларның стандарттан хажыдыышкыннары илерээн. Бажыңнар тааванга салыр кылыгларның, тудуштурар беддирлериниң шынары кулу.

Бүдүрүлгениң технологиязының чурумун хажыдып турар. Холуудуг-бетон чериниде дозаторлар үрелик, ол-бо талазынче чайгылыышкыннар чогуур нормадан улуг, ынчангаш бетоннуң шынарынга магадылал бээри берге.

Бүдүрүлгеде метрологтуг хандырылга четпес болгаш хемчээр техниканың хайгааралын чорутпайн турар. Комбинатта техниктиг хыналда кылдызында ажылдакчыларның саны эвээжеткени продукцияның шынарын кудулалып, брактың көвүдээринге салдарлыг болган. Бүдүрүлгеге шенелделерни чорударының аргаларынга стандартты амдаа шиңгээтпээн, кылыгларның суг сиңмезин, соокка удур шыдамыын хынавайн турар.

Бо чылын комбинат чаа сериянын кылыгларын бүдүрерин шиңгээдип турарындан брактың көвүдээнин бүдүрүлгениң кол инженери А. Метелкин демдеглээн. Шил-плиталарының шынарының кудулаандан бүдүрген даштыкы панельдерниң шынары база багай болгулаар.

Демир-бетон кылыгларны бүдүрериниң технологтуг чорудулгазын сайзыраңгайжыдары негеттинип турар. Продукцияның шынарын экижидериниң талазы-биле хемчеглерни комбинатта ажылдап кылган. Ынчалза-даа оларның чүгле чамдызын боттандырган. Холугларны экижидерин болгаш кассеттиг херекселди ажыглаарын шиңгээдирин дөрткү кварталда чорудуп турар.

Бо чылдың төнчүзүнде даштыкы хана панельдерин шеверлээр, холуксаа белеткээр шугумнарны ажыглалга кирер. Дөрткү кварталда беш аңгы кылыгларга аттестацияны чорудары көрдүнген. Ында ай санында-ла продукцияның шынар көрүлдезин эрттирер комиссияны тургускан.

Р. ГАЛИНА,
стандарттар болгаш хемчээр техника талазы-биле күрхайгаарал лабораториязында улуг инженер.

ТАЙГА КЫРЫНДА ВЕРТОЛЕТ

Бистиң бүдүрүлге коллектививистиң күш-ажылчы чедиишкининге вертолётчуларның үлүү база кирип турарынга чоргааралдаваас аргавыс чок. Чүге дээрге Тываның байдалынга вертолёт эргежок чугула транспорт деп чүве кымга-даа билдингир: геологтар, аңчылар болгаш ивижилер-даа бистерни четтикпейн манап турар, оларга эргежок чугула чүъктерни, аъш-чемни чедирип берип турар бис.

Мээң удуртуп турар звеномда бодунуң херээнге бердинген, бедик мергежилдиг ужудукчулар эвээш эвес. Оларга экипаж удуртукчулары коммунист В. Л. Шейко, хоочуннарның бирээзи В. А. Евстигнеев, ийиги ужудукчулар коммунистер Е. М. Меллер, А. А. Начин болгаш өскелер-даа хамааржыр.

Бистиң звеновус беш чылдың дөрт чылдарының планныг даалгаларын июль айның төнчүзүнде-ле күүседипкен. Ол болза кижи бүрүзүнүң кызымаккай күш-ажылының түңнели деп чугаалаар херек. Бисте хөй чылдарда ажылдаан, өскелерге үлегер-чижек, дагдыныкчы боор турар кижилер эвээш эвес. Чижээ, В. Евстигнеев Тываның дээринге он беш чыл ажыр ужудуп, агаарга 8000 шакты ажылдап эрттирген. Ол үениң иштинде хоочун ужудукчу чеже тонна чүъкту дажыглаваан, чеже кижини чедирбээн дээр! Бортмеханиктер А. П. Гайбусов, А. Ш. Куулар, К. С. Тонтоев оларга база чоргаарланыр бис. Ужудуушкуннуң саат чок, идегелдиг болурунга оларның ажылы дыка чугула. Ол бүгүнүң түңнелинде бистиң коллектив беш чыл планын болгаш социалистиг хүлээлгени чедиишкинниг күүседир аргалыг боор турар. Техника кайы-даа хире нарын болгаш идегелдиг болза, кижилер кол рольду ойнаар. Моон соңгаар-даа чедиишкинге доктаавас дээш бүгү курлавырларны болгаш аргаларны долдур ажыглаар ужурлуг бис.

С. МАСЛАК,
вертолёттар звенозунуң командири.

БИР КОЛЛЕКТИВТЕ

Улуг Төрээн чуртувустуң булуң бүрүзүнде ышкаш, бистиң республиканың үлетпүр, бүдүрүлге, албан, организация черлеринде интернационалчы эвес коллективтер чок деп болур. Оларның бирээзи хоорайның божудулга бажыңы. Бо коллективте чээрби дээди эртемниг эмчи бар. Интерн эмчилерни болгаш ортумак эртемниг медицина ажылдакчыларын, техниктиг ажылчыннарны катай санаарга, коллективте шупту 150 ажыг кижи нечаштың кадыкшылы дээш ажылдап, билиин, энергиязын харам чокка үндүрүп турар.

Коллективтиң ажыл-агыйында чедиишкин ооң кежигүннериниң арын-нүүрүнден, билиг мергежилинден, оларның аразында найыралындан база хамаарылгалыг.

— Ынча кижиден ол хире уругну алыр деп айтып каан онаалда биске турар эвес. Айда ортумаа-биле 150—180 хире чаш уруг төрүттүнүп турар. Иениң болгаш чаш кижиниң кадыкшылын камгалаар дээш шудургу ажылга бистиң интернационалчы коллективистиң үндүрүп турар күжү эвээш эвес. Бисте он чылдан өрү, хөй чылдарда ажылдап келген дуржулгалыг эмчилер Г. И. Федорович, Д. С. Маннай-оол, В. И. Любимова болгаш оон-даа өскелериң чоргаарал-биле адап болур. Чыл эгезинден бээр бо хүннерге чедир 1667 уруг төрүттүнген. 1979 чылды Делегейниң уруглар чылы кылдыр чарлааны биске өөрүнчүг болгаш харысалгалыг болуп турар. Медицина эртеминиң улам сайзыраанын-биле, эртем-техниканың хөгжээни-биле болгаш эмчи кадрларының санының өзүп турары-биле, мурнуку чылдарга деңнээрге, чаш кижилерниң янзы-бүрү аарыглардан аарыыры дыка эвээжээн. Бистиң божудулга бажыңы медицинаның нарын дериг-херекселдери-биле хандыртынган.

Удавас божудулга бажыңының чаа корпузунче киреривис чүгле биске улуг өөрүшкү эвес, ие херээженнерге болгаш чаш кижиниң ажаалда-тежээлдезинге таарымчалыг болур — деп, гинеколог З. М. Сат чугаалады.

Эмчи болур күзелиниң бүткенинге, ылаңгыя иелер болгаш чаштарның кадыкшылы дээш үлүүн киириштирип турарынга, Кызылдың медицина училищезиниң доозукчулары К. Монгуш болгаш А. Сарыглар база чоргаарланып чоруурлар. Ындыглар бо коллективте хөй.

ЧУРУКТА: (солагай таладан оң талаже) пост сестразы Калдармаа Монгуш, педиатр Александр Матракшин болгаш эмчиниң улуг сестразы Алдынкыс-Сарыглар оларның чаш кижини шинчип турары.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

Хойжунуң чедиишкининиң чажыды

КИЧЭЭНГЕЙГЕ АЛЫҢАР: мурнакчы дуржулга

Чита областа Забайкальениң хой болгаш эъткир мал ажылының технологтуг институдунуң Онон дуржулга-бүдүрүлге ажыл-агыйының хойжулары чыл бүрүде бедик көргүзүглерни чедип ап турар. Ол ажыл-агыйда нарын дүктүг забайкал уксааның 35 муң хою бар. Чыл бүрүде-ле 140—153 тонна дүктү бүдүрер. Бир хойга онааштыр ортумаа-биле 5,3 кг дүктү, 100 хойдан 125 чедир хураганны ап турар.

Чээрби ажыг чыл ажылдап келген улуг хойжу Сергей Дорофеевич Бородинниң бригадазы ажыл-агыйда эң экилерниң бирээзи.

С. Д. Бородинниң бригадазы хураган алыр талазы-биле тоску беш чылдың онаалдазын дөрт чыл дургузунда күүсеткеш, пландан артыкка 1669 хураганны доруктурган. А 1977 чылда төрүүр 100 хойга онааштыр 150 хураганны мейди доруктурган болгаш хойдан-на 5,2 кг дүктү кыргып алган. 1978 чылда улуг хойнуң баш саны 98,5 хуу камгалап алгаш, 100 хойга онааштыр 128 хураганны доруктурган.

С. Д. Бородин—нарын дүктүг хураганнарны өстүрүп доруктурарының ёзулуг мастери. Ажылдап келген чылдарының дургузунда ол хойжунуң белен эвес мергежилиниң хыын тыпкан болгаш доктаамал бедик көргүзүглерни чедип ап келген.

Хойжу бригадада 750 баш төрүүр хойну быжыглаан. Ажылдың чедиишкини хойларны эдержилгеге кирерринге кайы хире белеткээнинден хамааржыр. Ынчангаш чаш хураганнарын аңгылап үскен соонда, хойларны эң дээре аваа болгаш тараан оъттуг одарларже шилчидер. Ол үеде хойну аваа одарларга кадарбышаан, тараа болгаш силос культураларының хоорзуннарынга база оъткарар.

Тарып каан оъттуг одарлар, ылангыя сула, рапс, арбай шөлдери хойларның дүрген семириринге идиглиг. Оон түңнелинде хойлар хары угда эдержилгеге кирер болгаш эки боозаар. Бригадада 40 гектар тараан сигенниг одарны быжыглаан, оон 20 гектарында рапс тараан. Хойларның төлгүр чоруун бедидер база хөй хураган алыр дээш, тарып боозадылганың үш неделя мурнунда болгаш ону чорудуп турар үеде хойларны чаңгыс чылдыг сигеннер тараан одарларга хүнде 2—3 шак кадарып турар.

Ынчалза-даа төлүнүң хөй болуру хойнуң төрүүрүнге чедир ооң иштинде боттанган оглунуң санындан херек кырында хамааржыр апаар. Ынчангаш ийистии хөй болурун база боттанган үрениң кадагалаттынып артарын барымдаалааш, хойларны тарып боозаткан соонда доораан-на бир башка 0,3 килограмм онаажыр кылдыр концентраттар-биле немей чемгерип эгелээр.

Хойну тарып боозаткан соонда бригаданың ажылында кол сорулга болза кыштаглаашкынны чедиишкинниг эрттирери болур. Кышкы үеде хойну арыыспас, семис тургузар дээш, хойжулар ону боос чоруур бүгү үезиниң дургузунда сагыш човангыр ажаап, азырап келир. Боос чоруурунуң ийиги чартыында чер одарындан аңгыда, немелде чемни бээр, оон нормазын улгаттырар: хүнде концентраттарны 0,5—0,6 болгаш бөдүүн чемнерни 0,8 килограмм чедир бээр. Кышкы үеде хойну хүнде чаңгыс катап, сиген болгаш сула берген соонда, суггарар. Оон аңгыда төрүүр хойларны кыжын хүнүн-не чер одарынга кадарар. Эки чемгерип, доктаамал суггарып турарга, ажаалдазының болгаш азыралының байдалы чогумчалыгда, хойнуң төрүттүнген хураганы кадык, улуг-шыырак болур дээрзин хөй чылдарның дуржулгазы көргүзүп турар.

Хойжу бригаданың ажылында эң-не харысалгалыг болгаш күжениишкинниг үе болза оолдаашкын кампаниязы болур. Аңаа С. Д. Бородинниң бригадазы чогуур үезинде болгаш ыяк белеткенир: дериг-херекселди, демдектээшкин кылыр будукту эккеп алыр, кажааны чылыглаар, четчир санчыг болгаш концентраттыг чемнерни механизаторлар сөөртүп эккеп бээр.

Хүнде 60 болгаш оон-даа хөй хураган төрүттүнүп турар кыска үе дургузунда хөй санныг хураганны хүлээп алыр болгаш бүрүн-биле мейди доруктурары күш-ажылдыын организаставас болза, болдунар арга чок. Хөй хураганнап эгелээринге чедир 4—5 хонук бурунгаар кажаа иштинге баштай, төрээн хойларны тургузар үзүктээшкиннерни кылып, төрүүр хойлар турар черге хойлар, чаш хураганнары-биле түс-түзунда турар 120 үзүктээшти кылыр, төрээн хойлар кирер өрээлге чаш хураган үзүктээштерни база чем салып бээр черлерни белеткээр. Хой оолдаашкынының үезинде дузалажыры-биле сакманчыларны бригадага чорудуп бээр. Төрүттүнген хураганнарны онча-мейди азырап доруктуруп турарының чедиишкини он чыл дургузунда чаңгыс ол-ла сакманчылар бригадага кээп ажылдап турары-биле база тайылбырлаттынар.

Бригада хойну чемгереринге онза кичээнгейни салып турар. Оолдаашкын үезинде хойнуң чем рационунга эки шынарлыг сигенни киирер, концентраттар нормазын 0,6—0,7 килограмм чедирер. Ынчан хойну чылыг суг-биле хүнде ийи катап суггарар.

Хураганнар төрүттүнгениниң баштайгы үезинде оларны улуг эвес бөлүктерге тургузуп азыраарга дүрген доругар болгаш мейди алдынар, ындыг бичии бөлүкке тургаш, олар иезин дүрген тып, ооң сүдүн чогуур үезинде ээп алыр дээрзин практика көргүскен. Түс-түс бөлүктерге узуп тургузары — оолдаашкынны эрттиреринде харысалгалыг ажыл. Ынчангаш ону улуг хойжунуң удуртулгазы-биле кылыр. Бөлүктерин улгаттыр каттыштырарын хураганнарның назынындан база өзүп маңнаанындан хамаарыштыр бодамчалыг чорудар.

Баштай 8—10 хойларны хураганнары-биле бир бөлүкке тургузар, оон соонда оларны 18—20 баш чедир көвүдедир, ортумак назылыг хураганныг хойларны 25—30 баш, улгады берген хураганнарлыын 60—70 баш кылдыр көвүдедир. Ол үеден эгелээш улуг хураганнарны аңгы кажаага тургузуп, азырап өстүрер.

Сергей Дорофеевич хураганнарны чемгерериңче улуг кичээнгейни салып турар. Төрүттүнген соонда 12 хонук эрткенде, үзүктеп кааң черинге-ле хураганнарны немелде чемге өөредип эгелээр. Хураганнар чизин дээш тускай саваларга чарбалаан суланы, комбикормну, чугайны, сиген далганын уруп каар болгаш эки сигенни богташ азар. Хураганнар 20 хонган соонда, хүн чылыг апарганда, оларны хүннээрек чазагай кажаа иштинге тургузар. Майның төнчүзүнден эгелээш, үзериинге чедир хураганнарны иелери-биле кады чер одарынга кадарар. Ол-ла үеде хураганнарга концентратты немей берип турар.

Оон ачызы-биле хураганнар үзериинге чедир 27—29 кг дириг деңзилиг апаар.

Бедик көргүзүглерниң үндезини—эки организастаан чем баазазы. Кыштаглаашкын бүрүзүнге-ле бригада боду бөдүүн чемнерни белеткеп алыр. Бригаданың беш кижизи чыл бүрүде сиген кезип белеткээр. Совхоз дирекциязы бир Т-25 тракторну, косилканы, дырбаашты тускайлап бээр. Ындыг янзы бригада 110—130 тонна сигенни белеткеп, кыштаанга чедирип алыр.

С. Д. Бородин бодунуң улуг дуржулгазын болгаш билиин бригадазының кежигүннеринге дамчыдып, тускай литератураны номчувушаан, билиин доктаамал бедидип турар.

Күш-ажылга улуг чедиишкиннери дээш С. Д. Бородин Ленин, «Хүндүлелдиң Демдээ» орденнер-биле, УАЧД-ниң медальдары-биле шаңнаткан. Ол ажыл-агыйның, районнуң, областың хойжуларының аразында социалистиг чарыштың чаңгыс удаа эвес тиилекчизи. 1978 чылдың ажылының түңнелдери-биле ол ССРЭ-ниң Күрүне шаңналының лауреады болган.

«ОВЦЕВОДСТВО» журналдан.

Мөзү-шынар кижизидилгези

ЧҮҮ ДЕП БОДААР СИЛЕР АЗЫ КАНЧААР КЫЛЗА ЭКИЛ?

«Бистиң ниитилел амыдыралывыстың эң чугула айтырыгларын ажыы-биле тургузарындан сестир чорук, шиитпирлеттинмээн шыңгыы айтырыгларны тоомча чок кээр, оюп эртеринче чүткүүр, амыдыралда бар четпестер болгаш бергелер дугайын ыттавас чорук идей-кижизидилгелиг ажылдың талазы-биле партияның салып турар сорулгаларынга эптеш чок чүүл болур... Ол чорук ажыл-херекке дузалавас, а бистиң нийти сорулгаларывысты шиитпирлээрин бергедедир».

СЭКП ТК-ның «Идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылды улам ыңай экижидер дугайында» доктаалында ынча деп кончуг шын демдеглээн. Ол-ла айтырыгны бо чылдың июнь 5-те партияның область активиниң хуралынга чоннуң, ылаңгыя аныяк-өскенниң ортузунга мөзү-шынар кижизидилгезин күштелдирериниң, оларның угаан-бодалында эргиниң артыышкыннарын ажып эртеринге, ада-өбелерниң эки чаңчылдарын сагып, чаа совет аажы-чаңчылды өөренип алырынга оларга дузалаар тодаргай хемчеглерни алырын, бо талазы-биле кайда, кандыг эки чүүлдер барын нептередирин, эргиниң хоралыг артыышкыннарынга удур эптеш чок демиселди чорударын болгаш кижилерниң мөзү-шынарынга, угаан-бодалынга хамаарышкан (алыксак-чиксек, хуу өнчүзүрек, бардам-турамык, хүндүлээчел эвес, мегечи, ооржу, эки-бак сөстер эдер, улус дорамчылакчаар, хопчу, чалгаа, ажыл далдаар азы чер кезип тояап чоруур, арага-дары сүрер дээш өске-даа) айтырыгларны сайгарып чугаалажып турарын чер-черде партия, совет органнарга болгаш хөй-нийти организацияларынга ук активтиң доктаалы хүлээткен.

Чоннуң мөзү-шынар, аажы-чаң кижизидилгезиниң айтырыглары кончуг нарын болгаш берге айтырыгларның бирээзи. Чүге дээрге кижи бүрүзүнүң аажы-чаңы бот-боттарынга дөмейлешпес болгай. Өг-бүлевис иштн туржук, кады ажылдап, чурттап чоруур эш-өөрүвүстүң аажы-чаңы, алыс бүдүжү аңгы-аңгы болурун эки билир бис. Оларның четпестериниң дугайын чугаалажып, чагып сургай бээривиске, чамдыктары (хөй кезии) ону херекке алыр, өскелери албас-даа болгулаар.

Кижи дээрге кижи-ле болгай. Чырык чер кырынга төрүттүнүп, амыдыралдың алыс утказын угаап билиптер апарган элээди чаштан эгелээш, назы дегүй берген кижиниң амыдыралынга аас-кежиктиг өөрүшкү-даа тургулаар. Чонувус, кады ажылдап, чурттап чоруур эш-өөрүвүс (коллектив) эвес болза, ол өөрүшкүнү кымның-биле үлежир, бергелерни ажып эртеринге кымнар дузалажырыл?

Бандыг-даа кижиниң назынында уттундурбас өөрүшкүлерниң бирээзи ооң өг-бүле тудуп, тускай ажыл-амыдыралдыг апаары. Ол болуушкунну чаңчыгып калган аайывыс-биле «ажы-төлдүг өглээри», «куда дүжүрери» дээр. Өске бүгү чүүлдерни чугаалаваска безин чаа өг-бүле дээрге бистиң амыдыралывыстың уламчылалы болгай. Ынчаарга бо өөрүшкүлүг болуушкунну канчаар демдеглеп эрттирип турар бис?

Шаанда шагда куданы канчаар эрттирип турганының дугайында чугаалап шыдавас мен. Амгы үеде куданы канчаар эрттирип турарын чугаалаар болай-дыр мен. Кижилерни кижизидеринге, чаа чаңчылдарга ижиктиреринге коллективтиң, кады чурттап чоруур ха-дунма, эш-өөрүнүң ролюнуң дугайын даараазында ийи айтырыгга хамаарыштыр. Чөөн-Хемчикте «Алдан-Маадыр» совхозтуң дирекциязының, парткомунуң болгаш ында кедээ Советтиң ажылындан чамдык чижектерни көргүзүп бижикседим.

Эрткен күзүн аңаа чораш, күүском даргазы А. Ш. Ооржактан, куда болгаш өске-даа массалыг хемчеглерни канчаар эрттирип турарының дугайын сонуургаарымга, демдеглел кыдырааштарын ажып көргеш, мынчаар харылады:

— Суурга керум-чурумну быжыглаар, кижизидилге ажылын экижидер дээш элээн оралдажыышкыннарны кылдывыс. Куда болган азы кижи ажааган черлерге хөй улус чыглыр, дигии-биле арагалаар чоруктар, харын-даа чугаа-соот, оор-сук кылыр чүүлдер тургулаан. Сөөлгү үш чылдан бээр ол бүгүнү холга ап, хайгааралды дыңзыдыптарывыска, байдал экижээн.

Кудага активчилеривистен тускай комиссияны үндүрүп, комиссия кежигүннеринге тускай шыңзылганы кылып бергеш, ол даалганы канчаар күүсеткенин, кандыг эрткенин демдеглеп бижип турарын чурумчуткан бис.

Комиссия кежигүннеринге ол болуушкуннарга хамаарыжы бээр чоок кижилерни база харысалгалыг эштерни кирип турар.

Куданы комсомолчу аныяктарның кудазы кылдыр Культура бажыңынга эрттирип турар. Баштай Культура бажыңы ыш-бус-суг, арага-дарызыг апаар ирги бе деп сестип турдувус. Куданың байырлыг кезээн — куданы ажыдарын, өгленип турар аныяктарның херечилелин тыпсырын, оларга байыр чедирерин, суй-белек тыпсырын, алгаг-йөрээл тударын 2 шак дургузунда аңаа кылып турар бис. Оон соонда кудага келген улуг улус өгленген аныяктарның ада-иелериниң бажыңнарынче чоруптар, а Культура бажыңынга эгелээн байырлал аныяктар кежээзи кылдыр шилчий бээр.

Алдан-маадыржыларның ол чаагай эгелээшкининиң дугайын октябрь 23-те үнген «Шынның» ийиги арнында тодаргай бижээнин номчукчулар номчаан боор.

Ынчаарга маңаа өске чүүлдүн дугайын чугаалажып көрээли.

Кым-даа кижи ажы-төлүн эки кылдыр өглеп каарын күзээр. Ынчаарга хааржак-хааржак арага садып, ол куданы массалыг арагалаашкынче шилчиткениниң ажыы бар бе? Оон туржук куданы чамдык ада-иелер чаа амыдырал тудуп турар аныяктарның байып алырының аргазы кылдыр ажыглап турары чажыт эвес. Чижээлээрге, кудага белеткенип турар үеде дөргүл-төрелдерден хөй акша чыыр, оон кедерезе чамдык ада-иелер кудага чалаар кижилерни даңзылааш, кижи бүрүзүнден ынча-ынча рубльди салыр сен, чүге дээрге «дүү кударывыс ынча акша чыгган азы чиик машина садып бээр дээн-дир» дигилеп, албан чүве ышкаш, шууд негээш туруп бээр болгай.

Чаа өг-бүле тудуп турар кижилерни бут кырынга тургузуп, бажың-балгадының иштин дерип бээри шын, ынчаарга оларга хөй акша чыып, каас-коя эт-херексел садарының, бот-боттарының мурнунга байыргажырының кандыг-даа ажыы чок деп бодаар мен. Мында мындыг чүүл база бар. Оолдуң азы кыстың кайы-бирээзиниң ада-иези хөй ажы-төлдүг, малы чок, ажылдап алыр акша-көпеэ эвээш болзажок, олар демги кударындан чыып калбас дээш оон-моон акша чегдинип, падын бараадай бээр болгай. Оларны өре-ширеге дүжүрүп турарының ажыы бар бе?

Уругларның өөнүң иштин дерип кааш, эки чурттап, ажылдап чорунар деп чагып-сургап каар болза, оларга эки, аныяктар ак сеткилдиг ажылдап тургаш, бай-байлак чурттай берзиннер. Төрелдериниң белек-дузаламчызынче көрүп орбайн, ажыл-амыдыралга чаңчыгып өөренири оларның боттарынга ажыктыг болуру билдингир.

Амыдыралдың социалистиг совет хевириниң бир чугула негелдези ажылчы чоннарны, ылаңгыя аныяк-өскенни күш-ажылга, төлептиг мөзү-шынарга кижизидери болур дээрзин партия, чазактың кижизидилге ажылының талазы-биле хүлээп ап турар доктаалдарында онзалап айтып турар. Күш-ажылга кижизидилге өзүп орар салгалдың мээ-медерелинге эң салдарлыг дээштиг чүүл. Ону база уттуп болбас ужурлуг бис.

Алдан-маадыржыларда куда, аныяктарны өглеп турары ындыг-дыр. А өске черлерде кандыгыл? Ол дугайын номчукчуларывыс санал-оналын киирер боор деп идегел-биле мону бижидим.

С. МААДЫ,
журналист.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: кыска дыңнадыглар, тайылбырлар

Совет парламент делегациязының Римде чугаалажыышкыннары

РИМ (СЭТА). СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүнүнге кандидат, СЭКП ТК-ның секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединиң даштыкы херектер талазы-биле комиссиязының даргазы Б. Н. Пономаревка баштаткан ССРЭ-ниң Дээди Совединиң палаталарының даштыкы херектер талазы-биле комиссияларының Италияда чедип келген делегациязы чугаалажыышкыннарны ургүлчүлээн.

Совет парламент делегациязының итали парламентиниң депутаттарының даштыкы херектер талазы-биле комиссиязының делегациязы-биле баштайгы ужуражыышкынынга Б. Н. Пономарев болгаш депутаттар палатазының даштыкы херектер талазы-биле комиссиязының даргазы Дж. Андреотти чүве чугаалаан.

Дж. Андреотти эге сөзүнге чавырлыышкын боо-чепсекти дүжүрериниң болгаш өске күрүнелер-биле кады ажылдажылганың айтырыгларынга хамаарыштыр итали талазының туружунуң дугайын дыңнаткан.

Б. Н. Пономарев бодунуң чугаазынга янзы-бүрү чурттарның парламентилериниң аразында харылзааларның хөгжүлдези, ук харылзааларның амгы үениң чугула айтырыгларының, чүнүң-даа мурнунда дайын болгаш тайбыңга хамаарышкан айтырыгларның талазы-биле санал-онал солчулгазынга ажыглаар дээн күзел чүткүл чавырлыышкын херээниң база бир чогумчалыг үре-түңнели болур деп демдеглээн. Ооң-биле кады ол хемчег чавырлыышкынны быжыглаарының база бир аргазы боор турар.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневке баштаткан совет удуртулга ССРЭ биле Италияның аразынга ийи талалыг харылзааларның бүгү комплекизин улам хөгжүдер болгаш ханыладыр дээн угланыышкынны быжыы-биле сагып турар.

Бистиң амгы үевисте Европа болгаш бүгү делегей кандыг угланыышкын-биле хөгжүүрүл, тодаргайлап чугаалаарга, чавырлыышкынны улам быжыглаарының база бүгү күрүнелерниң аразында харылзааларга тайбың догуннаашкынның принциптериниң оруу-биле бе, чок болза Европа болгаш бүгү делегей бодунуң хөгжүлдезинден дедир аткаар октаттынып, боо-чепсекти улам көвүдеткеш, шериг айыылын күштелдирериниң оруу-биле хөгжүүр бе деп айтырыг дорт шиитпирлеттинип турар деп, Б. Н. Пономарев уламчылап чугаалаан.

Стратегтиг шаап халдаашкынның боо-чепсээн кызыгаарлаар дугайында Венага ат салдынган ийи дугаар керээ кайы-даа таланың эргежыын чөптүг-биле бүрүн барымдаалап көрген керээ болур. Ол кайы-даа таланың дең эргезин болгаш дең байдалдыг айыыл чок чоруунуң принциптерин боттанырарын хандырып шыдаар деп, ол чугаалаан.

Ындыг болзажок янзы-бүрү чугааларны, эдилгелерни ажыглап тургаш, ук керээни чаңгыс талалыг «эде кылыр» азы ында айыттынган бот-боттарының эрге-ажыктарының үндезиниң өскертир дээш оралдажыышкыннар АКШ-та ам-даа үргүлчүлеп турарын Б. Н. Пономарев онзалап демдеглээн. Стратегтиг шаап халдаашкынның боо-чепсээн кызыгаарлаар дугайында керээ Венага ат салдынган утказы-биле хевээр кылдыр күштүг артар ужурлуг деп санап турар бис. Ону чаңгыс талалыг өскертиптер болза, ол чүгле ССРЭ биле АКШ-ка эвес, а бүгү-нийти тайбының салым-чолунга айыылдыг.

Тайбыңга кыжанган күштерниң сөөлгү үеде элээн идепкейжип эгелээниниң өске-даа чижектери бар. Аңаа хамаарыштыр бо хүннерде эң дүвүрээзиниг апарган айтырыг — Барыын Европаның элээн хөй чурттарынга, оон иштинде Италияга база, американ ракета-ядролуг чепсектиң чаа системазын тургузар талазы-биле АКШ-тың болгаш НАТО-нуң пландарының дугайын чугаалавайн барып болбас.

Диптер аразынга ужугар стратегтиг чепсектерниң күжүнүң талазы-биле тодаргай дең байдал тургустунуп эгелээн амгы үеде АКШ шериг күжүнүң талазы-биле артыкшылдыг болур дээн «эргезин» «ажыы-биле чарлаарын» кордап турары ол. АКШ-тың Барыын Европага чаа ракеталарны тургузар деп турар планы дээрге кедизинде барып Совет Эвилелинче шыгааттынган турар ракеталыг чепсектиң улуг арсеналының мөөңнеттиннери ол деп чүвени оваарып көрбес арга чок.

Бо кордаашкынга шуут удурланыышкак өске угланыышкын Совет Эвилелиниң болгаш социалистиг дем каттыштырылгазының өске чурттарының политиказында илергейлеттинип турар. Ол угланыышкынның ужур-утказы СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев Берлинге чугаазынга тодаргай чугаалаан. «Европага болгаш бистиң планетавыстың өске-даа районнарынга тайбыңны, быжыг тайбыңны күзеп турар бис. Ол дээрге бистиң даштыкы политикавыстың чайгылыш чок угланыышкыны, быжыг үндезини. Ол политиканы бистер чайгылыш чок уламчылаар бис» деп, ол чугаалаан.

Эш Л. И. Брежневтиң бо чылдың октябрьда Берлинге чугаазында тодараттынган болгаш оон соонда ноябрь 6-да «Правда» солуннуң корреспондентизиниң айтырыгларынга харыызынга нементтинген чавырлыышкынны ханыладыр, Европа улустарының айыыл чок чоруун камгалаар талазы-биле хөделиишкиннерниң программазы Совет Эвилелиниң тайбың дээш демиселге чайгылыш чок чоруунуң чаа илергейлээшкини болган.

Европага шериг чавырлыышкынының бүгү талаларын хаара туткан (ядролуг чепсектерни кызырарының, аңаа чепсектерни кызырарының, шериг талазы-биле бот-боттарынга бүзүрежириниң) шуут тодаргай саналдар ол программада кирген.

Ол саналдарны боттандырып эгелээриниң чугула чүүлү кылдыр чугаалажыышкыннарны дораан эгелээрин Л. И. Брежнев саналдаан.

«Правда» солуннуң корреспондентизинге харыызында Л. И. Брежневтиң: «Ындыг болзажок чугаалажыышкыннар үезинде, харын-даа оларны эгелээриниң бетинде байдалды нарыыдадыптар, эки түңнелдерни чедип алырынга шаптыктаар ындыг дүвү-далаш хөделиишкиннер кылбазы чугула» деп чугаалаан чугаазының утказын онзалап айтыр апаар. Совет Эвилели чүгле ындыг угланыышкын-биле чорууруңга белен.

Европага тайбыңга хамаарыштыр совет туруш ук диптиң бүгү улустарынга тайбың хөгжүлдениң оруун магадылап турар. Ол саналдарны боттандырары чаңгыс-даа чуртка, кайы-даа улуска кандыг-даа когаралды таварыштырбас деп, Б. Н. Пономарев чугаалаан.

ИКП ТК-НЫҢ ПЛЕНУМУ

РИМ. (СЭТА). Италияның Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң пленуму бодунуң ажылын ында дооскан. Пленум коммюнике хүлээп алган. Ында мынча деп бижээн: «ИКП-ның удуртулгазының кежигүнү Дж. К. Пайеттаның делегейниң дүшкүүрлүг чоруунуң чавырлыышкынның болгаш чепсегленишкинниң дүжүрериниң деткээн Коммунистиг партияның эгелекчи саналдарының дугайында илеткелин болгаш ИКП-ның удуртулгазының кежигүнү Дж. Кьяромонтениң экономиктиг болгаш социал талаларда ИКП-ның политиктиг болгаш массалыг ажылының дугайында илеткелин ИКП ТК-зы чүүлдүгээн. Партия билеттерин солуур, ИКП-ның хүрээлеңинге чаа кежигүннерни киирер талазы-биле чаңчыл болган кампанияның чедиишкинниг болурунга арганы бээрин, а ол ышкаш чепсегленишкинниң дүжүрериниң социал чөптүг чорукту болгаш экономиктиг хөгжүлдени деткээн калбак массалыг ажылды чорударынче ИКП-ның Төп Комитеди партияның бүгү организацияларын кыйгырган болгаш хүлээдирген».

АКШ-тың чагырыкчы бөлүктери «совет кыжаныышкын» дугайында калбарган шуугаазынныг кампанияга чагдынып алгаш, тайбың херээнге айыылдыг кыжаныышкынны болдурбушаан, дайын белеткелдерин күштелдирип, боо-чепсекти эндере бүдүрерин улам улгаттырып турарлар.

ЧУРУКТА: «Ф-15» дээр хыдыкчы самолёттарны мындыг ракеталар-биле дерип, чепсеглеп турар.

СЭТА-ның фотохроникасы.

ШУУЛГАН ДООЗУЛГАН

ПАРИЖ. (СЭТА-ның корр.). ЮНЕСКО-нуң штаб-квартиразының бажыңынга Тайбыңның делегей шуулганы доозулган. Ооң ажылынга хөй чурттарның, оон иштинде Совет Эвилелиниң хөй-ниитизиниң төлээлекчилери киришкен. Олар тайбыңны быжыглаарының, чепсегленишкинниң дүжүрериниң, делегейниң айыыл чок чоруунуң дээштиг системазын болгаш социал депшилгени хандырарының чугула айтырыгларын чугаалажып көргеннер.

Амгы үениң чугула айтырыгларын шиитпирлээринге хөй-ниитиниң өзүп турар ролюн политиктиг ажылдакчылар, чогаалчылар, шүлүкчүлер, юристер, журналистер янзы-бүрү профессияларның болгаш чурттакчы чоннуң янзы-бүрү кезектериниң төлээлекчилери демдеглээн. Тайбың болгаш эптиг чурттаарынга бүгү планетаның улустарының эргелерин камгалап, шериг-үлетпүр комплекизиниң болгаш «соок дайынның» талалакчыларының боо-чепсекти эндере бүдүрерин катап өөскүдеринге удур шуулганның киржикчилери саналдааннар.

Дискуссияны хаап тура ЮНЕСКО-нуң чиңгине директору А. М. М'Боу чепсегленишкинниң дүжүрерин чедип алырының, оон хосталган акша-хөреңгини кижи төрелгетениниң хөгжүлдезиниң херегледеринге, аш-биле, аарыглар-биле, бижик билбес чорук-биле демисежиринге ажыглаарының чугулазын онзалап демдеглээн. Бо шуулган быжыг тайбыңны хандырар дээш ЮНЕСКО-нуң демиселиниң чугула үе-чадазы болган деп, ол түңнээн.

А. МАНДРОВ.

«Хостуг делегейниң» арны

ЧАШТАР БЕЗИН...

«Чаштар өлүрүнче далажып турар» деп кулакка кандай, коргунчуг домакты япон журналистер чооктан бээр солун арнынга барык хүнүң чыгыы бижип келгеннер. Полицейжилерниң статистиказы чаштарның боттарының амы-тынынга четтинген таварылгаларын хүнүнүңе бир азы оон-даа хөй катап бүрүткеп турар.

Амгы үениң япон ниитилелинде амыдыралдан ойталаар чорук улуг-даа, чаш-даа кижилерде хөй. Ол шуут аарыг апарган. Полицияның сан-түңнерин алгаш көөрге, чүгле эрткен чылын безин чээрби муң ажыг япон чаштар боттарының амы-тынынга хол четтингеннер. Бүгү Японияда чыл санында бир муң хире школачылар оон иштинде бирги классчылар боттарын боттары амыдыралдан чарып турарлар.

Өлүр дээн чылдагаанын айытпайн, бооттарынга хол четтиниптер таварылгалар чаштарның аразында хөй. Дүүн чаа-ла каттыржып, хөглеп, чүгүржүп турганнар — бөгүн чок. Чүл ол? Амыдыралды тооваан ол бе? Өлүрүнден корттазы ол бе? Чаш кижи ындыг «чалданыш чок» чорукту кайын салгап алырыл?

Уругларның кураглыг япон чогаалчызы Хисаси Яманактың «Улуг улустуң ниитилели аас-кежик чок турда, чаштар аас-кежиктиг боор шыдавас» дээн сөстери аар дыңналыр.

Өскелерге болгаш боттарынга кээргел чок чорукту, өлүм болгаш амыдыралдың аразында орукту чиңги-биле шиитпирлээрин телепрограммалар, «комикстер» чаштар ортузунга тарадып турар. «Ол комикстер чаштарга улуг салдарны чедирип турар — деп, чаштарның ортузунда бодунуң амы-тынынга боду хол четтинер чорук талазы-биле чазак комитединиң кежигүнү (көрүңер-даа: тускай орган безин тургустунган) Такэда Томито чугаалаар. — Ону номчуп алган чаштар ында маадырларның овур-хевирлеринге дөмейлежиксээр болганда кандыг-даа херекти үлгедип турар».

Чоокта чаа Токиога Японияда иелерниң «Хахаоя-тайкай» деп организациязының съездизи болуп эрткен. Аңаа чаштарның амы-тынынга четтинер чоруун чугаалашкан. Ол айтырыгга сураглыг юрист, организацияның консультантызы Митио Асакава доктаап, тускай комиссияга чүве чугаалаан. Ооң-биле телефон дамчыштыр харылзашкаш, чаштар кандыг чылдагаан-биле боттарының амы-тынынга четтинип турарын айтырган мен.

— Бистиң ниитилелге кижизиг чорук чедишпейн турар, —деп, ол чугаалады. — Кижилерниң аразында харылзаа чүгле акшаның уржуунда, кажан кандыг-бир чүвени садар азы садып аар апарганда тургустунар. А херек кырында кижи бүрүзү бодунуң думчуун бораланып чурттап орар.

Ол айтырыг талазы-биле школаның бодалы чүл? Япон башкыларның профэвилелиниң даргазы хоочун педагог Мотофуми Макиэда мынчаар чугаалаар.

— Капитализм үезинде, бүдүрүлгени бүдүрүлгеге деп принцип боттанып турда, «чүве садып сайгарар кижилерден» тургустунган ниитилел төрүттүнер. Ооң дазылдарындан боттанган удурланыышкыннар болгаш кандыг-даа айтырыг шиитпирлээр эргези чок кижи көжээлер элээдилерниң чырык черге чурттаар күзелин хөме базар. Оон аңгыда өөредилге бисте чүгле экзаменнер дужаарынче белеткээринден башка, амыдыралды үнелээринге, ооң чырыткылыг идеалдары дээш демисежиринге чаштарны өөретпейн турар. Ооң түңнелинде бичии-ле чедимче чок чүүлге таварышкан өөреникчиде оон-биле удур демисежир күжү-даа, шиитпирии-даа чок болур.

Аныяк салгал дугайында айтырыг Японияда хөй-ле кижиниң дүвүредип турар. Капиталистиг ниитилел үезинде ону эки талазынче шиитпирлээр арга чок.

К. ДЕРИБАС,
ПМА-ның тускай корр.
ТОКИО.

Делегейниң уруглар чылы

БҮГҮ-ЛЕ ЭКИ ЧҮҮЛДЕРНИ УРУГЛАРГА

КНО-нуң Кол Ассамблеязы 1959 чылдың ноябрь 20-де Уруглар эргелериниң декларациязын хүлээп алган. Ол документиниң он принциптерин ёзугаар бүгү чурттарның бүгү уруглары «кадык-чаагай өзүп мандыыр, өөренир, улустар аразының «найыралчы, бот-боттарын билчир» чоруунуң ёзузунга кижизиттиннер эргени эдилээр ужурлуг. «Кижи төрелгетен уругларга бүгү бар эки чүүлдерни бээр хүлээлгелиг» — Декларацияның девизи ындыг.

КНО-нуң ол делегей ужур-дузалыг документизи бистиң чуртувустуң Үндезин Хоойлузунда долу илерелди алган. Ооң чамдык чүүлдерни көрээлиңер.

Төрүттүнген соонда...

Декларацияның IV Принциви ёзугаар, урugга болгаш ооң иезинге «төрүттүнериниң мурнунда болгаш төрүттүнген соонда үезинде тускай ажаалданы база камгалалды» хандырган турар ужурлуг». Бисте иени болгаш чаш назынны камгалаарының тускай албаны ажылдап турар. Ол албанның эргезинде херээженнерге болгаш уругларга 22,5 муң консультациялар, поликлиникалар, амбулаториялар, эмнелгелер, санаторийлер, эртем-шинчилел албан черлери бар. Чижээ, район бүрүзүнде херээженнер консультацияларының эмчилери болгаш сестралары саттыг иелерин доктаамал хайгааралда алган. Иениң чаш уруу-биле божуур бажыңдан үнгениниң соонда оларның ийиндирзинге баштайгы хүнүнден эгелээш эмчи патронажын тургузар. Уругну эмнээри, сыгыртыышкыннар кылыры, анализтер алыры, консультациялар өг-бүледен кандыг-даа чарыгдалдарны негевес.

Херээженнер божуур мурнунда база божаан соонда күш-ажылчы стажындан база профэвилел кежигүнү боор турарындан хамаарылга чокка 112 хонуктуң долузу-биле төлевирлиг шөлээзин алыр эргени ажыглап турар. Өг-бүлениң каттышкан орулгазының кижи бүрүзүнге онаажыры чуртта ортумак хемчээлден куду болуп турар өг-бүлелерде уругларга тускай дузаламчы төлевирни кылып турар. Ол бүгү нормалар ССРЭ Конституциязының 35 чүүлүнде быжыглаттынган.

Хоойлу уругларның күш-ажылын ажыглаарын хоруп турар

«... Элээди уруглар дарлалдың кандыг-даа хевиринден камгалаттынган турар ужурлуг. Бичиилерниң ажылга таарыжыр эң бичии назыны четпээнде ажылдаарын чөпшээреп болбас. Ооң кадыынга болгаш өөредилгезинге карааа чедирер кандыг-даа ажылга ооң хөлезиленирин канчап-даа чөпшээрел болбас...» Бо дээрге Декларацияның IX принциви-дир. Совет күрүнеде уруглар күш-ажылын ажыглаарын Октябрьның социалистиг революциязының тиилээниниң соонда беш хонганда хүлээп алган күрүне декреди-биле хораан. ССРЭ-ниң амгы Конституциязының 42 чүүлүнде уруглар күш-ажылын ажыглаарын хорааганын айыткан. Оон аңгыда ында өзүп орар салгалдың кадыкшылының дугайында онзагай сагыш салырының чугулазын демдеглээн, чаштарның кадык өзер эргезин магадылаан.

Өг-бүле күрүнениң камгалалында

Декларацияның VI Принцивинде: «Чаштарның бүгү талалыг өзеринге оларга ынакшыл болгаш оларны билири эргежок чугула. Ол... бодунун ада-иезиниң харысалгазынга, ынакшылга, моральдыг болгаш социал хандырылгага бүргеткен өзер ужурлуг» деп доктааткан. ССРЭ Конституциязының «Өг-бүле күрүне камгалалында турар» дээн 53 чүүлүнде уруглар албан черлериниң калбак четкизин хөгжүдеринден эгелээш хөй уруглуг иелерге дузаламчы, чиигелделерге чедир күрүнениң өг-бүле дугайында сагыш салыышкыны хоойлу ёзугаар быжыглаттынган.

Бистиң чуртувуста школа назы четпээн уругларның 120 муң албан черлеринде 13 миллион уруглар хаара туттунган. Ол албан черлеринге уруглар тургускаш өг-бүлелер кандыг-даа каражага таварышпас: аңаа уруглар тургусканы дээш ада-иелер ниити чарыгдалдарының чүгле бештиң бири хире кезиин (айда 6—12 рубль) төлээр, артканын күрүне чедир төлеп турар. Совет уругларны яслилер, садтар-биле четче хандырарының айтырыы шиитпирлеттинип турар. 1980 чылда, оңгу беш чылдың төнчүзүнде, школа назы четпээн уруглар албан черлеринге уруглар саны күрүнениң капитал салыышкыннарының шиңгээдиишкининиң ачызында 2,5—2,8 миллионга немей өзер.

Өөреникчиге чарыгдал кайы хирел?

«Уруглар эртем-билиг чедип алыр эргелиг. Ол оода эге чадазында халас болгаш бүгү ниити болур ужурлуг» деп Декларацияның VII принцивинде доктааткан. ССРЭ Конституциязының 45 чүүлүнде уругларның өөредилгезиниң бүгү хевирлериниң халас болур эргезиниң, аныяктарның бүгү ниити ортумак албан өөредилгезин боттандырарының, профессионал-техниктиг, ортумак болгаш дээди тускай өөредилгени калбаа-биле хөгжүдериниң дугайында чугаалап турар.

Уругларның өөренир эргезиниң материалдыг хандырылгазының талазы-биле байдал кандыгыл?

Бөгүнде 39,9 миллион уруглар болгаш элээдилерге эртем-билигни бээри-биле күрүне 137,1 муң школаларны тургузуп, оларның ажылдаарынга акша-хөреңгини үндүрүп, 2,6 миллион башкыларның шалыңын төлеп турар. Школачы бүрүзүнге күрүне чылда 180 рубль хире чарыгдалды үндүрүп турар. ССРЭ-де өөредилге номнарын 52 дылдарда үндүрүп турар. 1—3 класстарга оларны халаска бээр.

Моон ап көөрге Делегейниң уруглар чылында узуң хуусаалыг программа дээш күүседириңче бүгү чурттарны кыйгырып турар чүүлдер Совет Эвилелинде шагда-ла боттанган херектер-дир.

Наталья САРАФАНОВА,
ПМА

ДОШКУН ӨЙДЕ ТӨРҮТТҮНГЕН НАЙЫРАЛ

(Төнчүзү. Эгези № № 260, 262 солуннарда).

«Даг дег караны довук дег ак базар» деп тыва үлегер домак шынын чугаалаан. Агшериин, күчүлүг чепсээн чеже-даа дөгеп келген болза шынныг херек дээш тулушкан совет улус болгаш өске-даа бурунгаар депшилгелиг кижилер гитлержи идегеттерни уязынче киир сывыргаш, моон соңгаар бажын көдүрбес кылдыр чылча шапкан. Дайын өртү өшкен, боо даажы дыңналбастаан. Польшаның девискээринге акы-дуума хүлээлгезин алдарлыы-биле күүсеткеш, совет партизаннар Төрээн чуртунче чаныпкан. Найыралдың чылыг сөстери хөй удаа куттулган, муңгаралдың эвес, а аас-кежиин илереткен карак чажы эпти-ле сыстып кээп турган. Ол карак чажын кым-даа чажырарын оралдашпаан, чениг-биле чотпаан, өскээр көрүнмээн.

ЧУРУКТА: М. А. Секачев.

Совет партизаннар поездилерге олуруп турда, поляктар сеткилиниң ханызындан үдээннер.

— База кээр силер, бо удаада хостакчылар эвес, хүндүлүг аалчылар боор келиңер—деп, поляктар үдеп тура чугаалааннар.

Михаил Секачев база Совет Эвилелинче чорупкан. Вагоннуң ыяш полказынга ийи чыл ажыг үе дургузунда чарылбааны эргелиг шинелин дөженгеш, шаараңайндыр эрткен арга-арыгларны, тейлерни соңга өттүр көрүп чыткан. Поездиниң дугуйларының даажы оон чүрээниң согуушкуну-биле чаржалашкан. Сактырга «Ты-ва, Тыва» деп турган-даа ышкаш.

— Чүнү канчап чыдыр сен, Михайло?—дижип, өөрү айтырар.—Удуп чыдыр сен бе, азы поляк кыстарның бирээзин сактып чыдыр сен бе?

— Удуп чыдыр мен—деп, ол харыылап каар. Үш чыл ажыг үениң дургузунда чанмаан Секачев бо каш хонуктарның эртерин четтикпейн манап чораан. Көпей-оол-биле чарыш аъды мунуп турганын сактып келген. Оон чыкпак доруг аъды кежээ-ле турган ийин. Үш хонук сооткан соонда чавыдак олурупкаш, кымчыны кезек хыыладыр чайгаш, кускуннай каапкарга, ужуга бээр аът-ла болгай. Ону мунуп чорааш, долгандыр көрдүнерге, чер чыырлып чораан дег апаар, а ыяш-даш, тейлер база «чүгүржү» бергилээр.

Абаканга чедир демир-орук-биле келген. Перронга үнүп келгеш, Секачев буурул баштыг Саян ууиче көөрге, оортан байыр чедирген үн-даа дыңналган ышкаш. Михаил акызы Никифорнуң бажыныче базыпкан. Тываже чанар хөлге тып бээр чадавас, чолаачы кижи болгай, бодудаа чоруур магат чок.

Акызының бичежек казааның херимин ажыдып кирип кээрге, Никифор ыяш чарып турган. Оттуг дайынга киржип чорааш, балыг-бышкын чок, онча-менди ээп келген дуңмазын Никифор хенертен көрүп кааш, балдызын көдүрбүшаан, хевээр турган. Оон соонда ону үр-ле куспактаан.

— Сени манап турдум, Миша. Тываже кады чанар бис. Ам чүү боор, бо аразында машиналар үстүр эвес. Бирээзинге чүү-хөөвүс чүдүрүнгеш халтар бис—деп, Никифор чугаалаан.

— Сээн эрттирилген бар ыйнаан, мен канчаар кижи боор мен? Эрттирилге бижидер мен бе, азы шериг билеңим көргүзүп каар мен бе? Төрүттүнгени черим Тыва Арат Республика дээрзин ыңда айтып каан болгай.

—Эх, Мишка, амыдыралдан чыдып каап-тыр сен!—дээш, Никифор бажын чайган.— Дөртен дөрт чылда-ла Тыва Совет Эвилелиниң составынга кирген болгай. «Кызыгаар», «Эрттирилге» деп чүве ам чок-тур ийин, шупту тывалар-даа, орустар-даа дең эргелиг хамаатылар бис.

Секачев аскын ажыпкан. Харын-даа соора дыңнаптым бе деп бодааш, катап-катап айтырган.

— Каттыжа берген деп че?
— Каттыжа берген.
— Тыва ам ССРЭ-де бе?
— Тыва ам ССРЭ-де.

Польшага турган үезинде, чамдык кыска чапсар аразында партизаннар Совинформбюронуң медээлерин приёмник дамчыштыр дыңнап турган. Чер аразы ырак болгаш шоолуг дыңналбас. Ынчалза-даа совет кижилерниң ол берге үеде бүгү чүвени фронтуга бээр дээш, дүн-хүн чок ажылдап, үйгу удувайн, аъш-чем ишпейн турганын дыңнап, билип турган. Ындыг берге өйде акы-дуңма тыва улус ССРЭ-ниң составынга кирип, бир өг-бүле апарганын кандыг сөстер-биле тайылбырлаарыл? Дээди херек-тир. Найыралдыг кожа-хелбээ чурттап келгенинин бадыткалы-дыр. Дошкун өйде шылгаттынган найыралдын демдээ-дир.

Саян ажып кел чыда, Секачев алышкылар дыка-ла хөөрешкеннер. Михаил эрги кызыгаар турган черин ылавылап көрген. Шынап-ла, кижи чок болган. Орук ажык. «Өске чурттуң кызыгаары» деп сөс дыңналбас. Дөмей-ле совет күрүне, чаңгыс өг-бүле.

Туранче чоокшулап кирип орда, чолаачы бир черге машиназын доктаадыпкан. Секачев даштыгаа кылаштап, үрде көрүшпээн төрээн булуну-биле иштинде мендилежип турган. Дагдан ыры дыңналып келген. Оон сөзүн, аялгазын Секачев билбес, дыңнаваан болган. Ынчалза-даа ол үн хостуг сеткилди илереткенин Михаил эндевейн турган. Бир-бир болзаарга, ыраажы кижи болуңун чединишкиннерин өске кижиге дамчыдып, чоргаарал сөглеп турган ышкаш.

— Чаа ыры-дыр—деп, Никифор дуңмазынга тайылбырлаан. — Эрткен чылын чаа чогааттынган. Тываже үргүлчү чүък сөөртүп келдим, ынчангаш ында өскерилгелерни шуптузун билир мен. Ол ырны «Совет Эвилелиниң хамаатызы мен» дээр чүве. Ленинкага баарынга аныяктар-даа, улуг кижилер-даа ону ырлажып турар болдур ийин.

Ленинкага кежээликтей кирип келгеннер. «Секачев фронтудан ээп келген!» деп сураг дораан суурга тарай берген. Ону фронтуже үдеп турганы ышкаш, суурнуң кижилери чыглып келген. Бир-ле дугаарында Көлей-оол биле Чылбар-оол олар халчып келгеннер. Шупту кижилер өөрүп, хөглеп турганнар. Бурнаа ирей база келген. Секачевке бир аяк сүттү ийи холдап сунгаш, чаңгыс домак чугаалаан.

— Ак сүт-биле үдээн мен, ак сүт-биле уткудум, Миша.

Ол аякты Секачев холунга үр туткан. Партизаннарның чер бажыңынга, өл-шык черге, аштанчыг, суксанчыг өйде Секачев ак сүт куткан аякты чаңгыс удаа эвес сагынган. Өлүмнүг ок чаны-биле хөй удаа сыгайнып эртип турган, амыдыралдың шыңгыы шылгалдазын көрүп эрткен шыырак эр Михаил Секачев ол шаажан аякты тудуп алырга, карактарындан чаш ала чайгаар агып баадып келген.

— Четтирдим, акый— деп, шедиргеленчек үн-биле чугаалааш, ону тын тынмайн нактапкан...

* * *

Кызыл хоорайның Интернациональная кудумчузунда бот-бодундан ылгал чок бажыңнарның бирээзинге Чуртталга-коммунал ажыл-агый министерствозунуң автобазазының тускайжыттынган машиналарының бирээзи болганчок келир. Оон назыны улгады берген-даа болза, узун, шыырак кижи үнүп кээп, кожалары-биле ээлдек мендилешкеш, бажыныче кире бээр. Ол Секачев-тир. Ада-чурттуң Улуг дайынының мурнунда-ла чедип алган чолаачы мергежилинге бердингенинден бо хүннерге чедир ажылдап, бүдүрүлгеде мурнакчы ажылчыннарның бирээзинге санадып чоруур.

Коргуш чок дайынчы, эрес-дидим партизан, бистиң чаңгыс чер чуртуувус Михаил Антонович Секачевтиң дугайында кысказы-биле таныштырарга мындыг. Оон дугайында Польшага турган партизаннар каттыжыышкынының командири Иван Федорович Золотарь база бижээн. Оон «Өңнүктер берге үеде билдир» деп номунда Михаил Секачев кол маадырларның бирээзи.

Д. ЧЫДЫМ

ТЕЛЕ-ВИДЕНИЕ

НОЯБРЬ 20-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

10.00 — **«Үе».** Информастыг программа. 10.40 — Эртенги гимнастика. 11.05 — Мультфильмнер программазы: **«Шиленнер ужуп келгенде», «Эңне бичии ойнаарак».** 11.35— В. Коротков— **«Серемчилелдиг бол, септелге».** Телешии. **«Бистиң кожаларывыс»** деп бөлүктен. 12.25 — **«Мастерниң ызытгуур».** Эртем-тайылбырлалдыг программа. 13.15 — Мексика танцычы П. Риохтуң концерти. 14.10 — Медээлер. 14.15—16.00— Чапсар. 16.00— Медээлер. 16.20 — **«Уругларның эргезиниң декларациязының КНО-нуң чарлааныының 20 чылынга».** Документалдыг фильмнер программазы. 17.20— Ю. Тувим. Лирика. 17.50—**«Улустуң аялгалары».**

КЫЗЫЛДАН

18.20 — Телемедээлер. 18.[illegible] — **«Калыкшылга».** Дамчыдылга. 18.55 — **«Бригадага та[illegible]рылга».** Документалдыг фильм. 19.05 — **«Руль артында».** Дамчыдылга. 19.30 —Телемедээлер. 19.40 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

19.45 — **«Харыылаңар, горнистер».** 20.15 — **Бөгүн делегейде.** 20.30 — **«Кижиниң арын-нүүрү».** Документалдыг фильм. 20.40 — **«Таллинниң аялгалары».** Киночурулга. 20.50 — **«Эртемниң чединишкиннери».** Академик Д. В. Наливкин дугайында очерк. (Төрүттүнген хүнүнден бээр 90 харлаанынга). 21.20 — **«Гарсиа Лорканы өлүргени».** Уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. 1-ги сериязы. 22.30—**«Үе».** Информастыг программа. 23.05 — **«Воротанскиниң капчалы».** Документалдыг телефильм. 23.30—01.50 — Композиторларның 4-кү Бүгү-эвилел съездизиниң ажыттынарынга тураскааган консерваторияның Улуг залындан концерт. Чапсарда— **Бөгүн делегейде.** Информастыг программа.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

18.20 — **«Черге амыдыралдың тыптып келгени».** Дамчыдылгага академик А. И. Опарин киржир. 18.45 — Композиторларның 4-кү Бүгү-эвилел съездизинге. **«Башкыга—музыка кичээли».** Дамчыдылганы Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, ССРЭ-ниң улустуң артизи, композитор Д. Б. Кабалевский чорудар.

КЫЗЫЛДАН

19.45 — **«Өршээдир эргези чок».** Уран-чечен телефильм. 2-ги сериязы. 20.40—21.10— Документалдыг телефильмнер программазы: **«Таарыштырыкчы», «Боолап чоруур хаакчылар».**

ЯНЗЫ-БҮРҮ МЕДЭЭЛЕР

КУРСТАРГА

Культура ажылдакчыларының билиг-мергежил бедидериниң доктаамал ажылдап турар курстарында бо удаада көдээ культура бажыңнарының директорлары үжен ажыг кижи чыглып келген, оларның өөредилгези эгелээн. Ниитилел-политиктиг тематикага, ол ышкаш культура-чырыдыышкын черлериниң ажылын партия, чазактың сөөлгү доктаал, шиитпирлеринге дүүштүр чорударының айтырыгларынга янзы-бүрү лекцияларны курска келгеннер дыңнап турарлар.

Республиканың эртем-методиктиг төвүнүң дуржулгалыг ажылдакчылары лекцияларны база номчуп турарлар. Атеизм темазы, эрге-хоойлу, хамааты камгалалының айтырыглары база ында кирип турар. Практиктиг кичээлдерни хөйнү организастаан. Техниктиг херекселдерни ажыглаары, чурук тырттырары культура ажылдакчызынга онза чугула.

Курстарга өөренип келгеннерге тускай көргүзүг кежээлерин хоорайның «Геолог» Культура бажыңы организастап эрттирип турар.

Д. ОНДУР.

ӨӨРЕНИР

Баян-Кол көдээ Культура бажыңында уругларның танцы бөлгүмү ажылдап турар. Бөлгүмнүң киржикчилери эрткен чылын республика конкурузунга база идепкейлиг киришкеннер.

Уруглар тыва танцылардан аңгыда, аңгы-аңгы нацияларның танцыларын өөренип ап турарлар. Школада орус дыл башкызы Г. В. Вагнер бөлгүмнү эки удуртуп турар, аныяк танцычылар сөөлгү үеде бал танцыларын өөренип эгелээннер.

Т. СОТПАЯК.
Кызыл район.

УРУГЛАРГА

«Тиилелге» совхозка музыка школазы ажыттынгандан бээр үш чыл четкен. Музыкага, уран чүүлге салым-чаяанныг бичиилер ында күзелдиг-биле өөренип турарлар. Школаның башкылар коллективинде мергежилдиг специалистер ажылдап турары эки. Моон мурнунда ажылдап турган фортепиано, баян, үрер хөгжүм салбырларынга бо чылын хореография салбыры база немешкен. Чаа салбырда уруглар, оолдар идепкейлиг өөренип эгелээннер. Минусинскиге тускай мергежил чедип алган аныяк специалистер Төгүс Мая биле Монгуш Мара ук салбырда башкылап турарлар. Музыка школазында ниитизи-биле 84 кижи өөренип турар.

С. МОНГУШ.

АТКА ТӨЛЕПТИГ БОЛУР ДЭЭШ

Алдан-Маадырлар аттыг школа деп атка төлептиг болур дээш чарыш республиканың школаларының аразында калбарган. Ук атты чаалап алырының тускай негелделерин ажылдап кылган. Ада-чурттуң Улуг дайынының фронтуларынга тулчуп турган тыва эки турачыларның төөгүзүнүң дугайында эң эки материалдар чыыры — кол негелде.

Туранның № 2 школазы база чарышта киржип турар. Кызыл исчилер отряды баштайгы үеде ажылын таарыштыр организастап чадап турган. Класстан дашкаар кижизидилге ажылының талазы-биле өөредилге эргелекчизи Валентина Михайловна Дамчай ажылды удуртуп эгелээн соонда, ажыл шуудаан. Амга чедир кызыл исчилер дыка хөй ажылдарны кылып четтикеннер. Экспедицияның негелдезин ёзугаар дилээшкин ажылдарынга шупту класстар киржип эгелээн. Чурук тырттырар аппараттар, магнитофоннар-биле чепсегленген отрядтар ажылдап кирипкен. Өске школалар-биле харылзааны тургускан.

№ 2 школаның өөреникчилери Чадааның № 1 школазының музей чөвүлели-биле ужурашкан. Эки турачылар Б. К. Салчак, К. Ч. Ооржак олар-биле ужурашканнар. «Искра» совхозка база барып, ында школаның төрээн черин өөренир музей-биле танышкан. Тыва эки турачы херээженнерниң бирээзи Б. Монгуш-биле база таныжып алганнар. Отряд школазынга ээп келгеш, отчёттуг кежээни организастаан.

Школаның эң тергиин исчилерин дайынчы алдарның черлери-биле чоруткан. Олар Ровно хоорайга четкеннер. Деражнога база барганнар. 5 «а» класстчылар Артекке база чораан.

Материалдарны чыыры уламчылавышаан. Солуннарга үнген материалдарны база ажыглап турарлар. Эң баштай Кызыл Туг орден-биле шаңнаткан, сөөлүнде барып ис чок читкен, эки турачы Оюн Сеңги дугайында материалдарны чыып турар.

Туранның № 2 школазының кызыл исчилериниң чорудуп турар ажылы улуг. Хөйнү билип алыр, чажыттарны тодарадыр дээш уругларның тура-соруу быжыг. Кызыл исчилер отряды (командири Маады Баян, комиссары Марина Донгак) сорулгазын чедип алырынга чоокшулаан.

А. ЗАЙЦЕВ.

ЧУРУКТА: кызыл исчилер отрядының чөвүлели.
Авторнуң фотозу.

АЛЫЗЫНДАН КҮЗЕЛДИГ

Даштындан көөрге мөге-шыырак-даа аажок, танышып чугаалажырга чазык-чаагай кижини Эрзинниң Нарын суурда таныбас кижи ховар. Суурнуң улуг, биче чурттакчылары ону хүн бүрү көөр. Ол — көдээ Культура бажыңында киномеханиктиң дузалакчызы Алдын-Херел Кыргысович Намчыр-дыр.

1955 чылдан эгелеп ол төрээн суурунга мотористеп ажылдап келген. А 1959 чылда, чээрби чыл бурунгаар, ол Чита хоорайга шериг хүлээлгезин эрттирбишаан, киномеханиктер курузун доозуп алган.

Культура шугумунга ажылдаа-ла чээрби чылдар ажа берген хоочун киномеханик ай, квартал, чыл планнарын ажыр күүседип, шаңнал-макталга төлептиг болуп келген. Район иштинге бир-ле дугаар КН-15 маркалыг киноаппаратураны он чыл бурунгаар ол алган. Киноаппаратура ам-даа чаа, бир эвес ол-бо бичии урелиишкин туруп кээр болза, саат чокка септеп аптар арга-дуржулгалыг кижи. Оон бажыңынга кире бээрге «Шын», «Тувинская правда», «Тываның аныяктары», «Молодежь Тувы» деп солуннарны, «Киномеханик» деп журналды ол номчуп орар. Бодунуң билиин бедидерин ол специалист кижиниң кол херээ деп санап чоруур. «Киномеханик» деп журналдан ажылга херек апаар чүүлдерни номчуп, шээжи-биле билириниң чылдагааны ында.

Алдын-Херел Кыргысович чүгле бодунуң ажылы-биле кызыгаарлаттынмас кижи. Өг-бүле ажылынга идепкейлиг, уругларының өөредилгезинге доктаамал дузалажып, оларның чурум-сагылгазы дээш сагыш салып чоруур адаларның бирээзи. Ол — район Совединиң депутады. Бодунуң соңгукчуларының мурнунга отчёдун берип, Найырал кудумчузунуң чаагайжыдылгазын, ол кудумчуда чурттакчыларның ажыл-агыйжы, амы-хуу чуртталгазынче кичээнгей салыр хүлээлгелиг. Хөй-нити ажылдарынга, ажыл-агыйның шефтээшкиннеринге оон киржилгези улуг. Көдээ Культура бажыңының септелге ажылынга ол чылдың-на доктаамал киржип, бодунуң кинобудказын арыг-силиг тургузуп турар. Үндүрген киноларның шынары эки боорга, чон аңаа чоргаарланып турар болгаш өөрүп четтиришкининиң чылыг сөстерин чугаалап чоруурлар.

— Киномеханик болур алыс күзелдиг чордум, ынчангаш ук ажылымга чанчыккан мен. Ажылым — өөрүшкүм — деп, ол чугаалап олурар.

Б. КЕНЕШ.

• СПОРТ • СПОРТ • СПОРТ • СПОРТ •

Шыдыраага бодал херек

ЧУГУЛАЛАП КӨӨР

Кышкы үе—шыдыраа ойнаарынга аажок таарымчалыг. Узун кежээлерде шыдыраага хандыкшылдыглар клубтарга, кызыл-булуңнарга ойнаарлар.

Шыдыраа — сонуурганчыг спорт. Анаа хандыкшылдыгларның саны чыл келген тудум өзүп орарын улуг чоргаарал-биле көрүп чор мен. Делегейниң улуг-улуг маргылдааларынга шыырак дээн гроссмейстерлерниң ужуражылгазын бистиң республикада чүгле маргылдааларга киржип чоруурлар эвес, анаа хандыкшылдыг кижи бүрүзү сонуургап турар. Ол чүнү көргүзүп турарыл дээрге, Тывада шыдыраа оюну улам нептерел бар чыдарының бадыткалы болур.

Найысылал Кызылдың чамдык организацияларында кандыг-бир байырлалга уткуштур шыдыраа маргылдаазын эрттирерин чаңчыл апарган. Ылаңгыя Красноярскиниң политехниктиг институдунуң Кызылда филиалында болгаш өске-даа өөредилге черлеринде, организацияларда шак-биле дүрген ойнаарының маргылдаазы эпти-ле эртип турар. Уран чүүл училищезинде шыдыраа секциязы ажыттынган.

Бичии шыдыраачыларның хүрээлени бисте өзүп турар. Кызылдың Пионерлер бажыңының ажылдакчылары чаштар ортузунга шыдыраа оюнун сайзырадыр дээш доктаамал сагыш салып турар. Оон уламындан аныяк шыдыраачыларның саны өскеп, маргылдааларга чаа-чаа кижилер немежип турар.

Ниитизи-биле [illegible] алырга бо оюнга [illegible] бедип турар бе? Бо айтырыгга «Ийе» деп харылаазы берге. «Өзүлде шуут чок бис» деп чугаалап болур. Оон чылдагааны чүде ирги?

1972 чылда Кызыл хоорайның күүскомунуң [illegible] киржилгези-биле шыдыраа клувун байыр[illegible] ажыткан. Оон матери[illegible] баазазы тургустунган: столдар, шактар, шыдыраалар четчелеттинген.

Оон бээр бо ажылче кым-даа сагыш салбаан. Чеди чыл дургузунда солуттунмаан эт-сеп, ойнаар херекселдер эргижирээн, урелиири урелген. Шыдыраалаар өрээлде кижи сонуургаар чүве чок, долдур таакпылаанындан ханалары карарып калгылаан, чуруктозун астынмаан. Анаа шыдыраа ойнаары азы, оон ажык-дузазының дугайында лекция дыңнаар арга чок.

Тываның шыдыраачыларының зона маргылдааларынга киржири эвээжээн. Сөөлгү ийи чыл дургузунда аныяк оолдар болгаш кыстар республикадан дашкаар үнүп көрбээн, ол-ла үеде «Ак терге» клувунуң кежигүннери зона маргылдааларынга чаңгыс-даа кирипшээн. Чүге дээрге республиканың Күш-культура болгаш спорт комитеди спортчуларның орук шүүделин төлээринден ойталап келген. Зона маргылдааларынга улуг шыдыраачылар база ховар киржип турар. Бо ажылды «Спартак» эки тура спорт ниитилели харын элээн организастыг чорудуп турар. Ол коску түңнелди берген. Бо чылын бистиң шыдыраачыларывыс Россияның бирги чери дээш болган маргылдааның түңнел оюнунга киришкеннер.

Шыдыраа оюнун өөреникчилер ортузунга нептередир талазы-биле ажылды республиканың Чырыдыышкын министерствозу база суларатkan. Мурнуку үелерде школачылар аразында болгулаан маргылдааларга барык бүгү школаларның төлээлери киржип турган болза, эрткен чылын чүгле беш команда киргени. Республикада уругларның спорт школазының шыдыраа салбыры хагдынган. Оон чылдагааны билдинмес.

Кызыл хоорайда шыдыраа клувунга ойнап кээп турар чамдык шыдыраачыларның талазында эпчок чүүлдерге база доктаар бодай-дыр мен. Ол чүл дээрге, шак-биле дүрген ойнаарының маргылдаазы болур. Шыдыраага кижи ойнап орда, секунда бүрүзү үнелиг болуру чеп. Ол хире кызыы үеде ойнап орган шыдыраачылар ук клубка даң адарга, хүн үнерге-ле чыглып келир. Ында-мында хөрлешкен, уттурган азы удуп алган кижи акшазын санаан—үргейнчип-ле тургулаар. Ындыг «шыдыраачылар» ниитилелге ажыктыг болуру чогенчиг боор. Оларның «дуржулгазы» аныяктарга багай чижек болуру маргылдаа чок. Шыдырааны адаан-мөөрейниң оюну кылдыр хуулдуруп турар бо эштерден айтырыгны шыңгыы тургусканы эки эвес бе.

Шыдырааны бистиң республикага сайзырадырын үе негеп келген. Ону бодап ора, делегей чемпиону А. Карповтуң сөстерин сактып кээр мен. Кижиниң амыдыралы чаңгыс черге доктаавас, а шыдыраачы амыдырал доктаай берип болур. Ынчан чүгле шыдыраага хандыкшылдыглар когараар эвес, бүгү хоорайның сонуургалы кудулаар дээрзин чугаалаан. Ынчангаш, бо оюнну улам сайзырадып, аңаа чогуур организациялар бүгү талалыг деткимчени көргүзери күзенчиг.

Н. [illegible].
шыдыраага Тыва АССР-ниң чемпиону.

ДООЗУЛГАН

Бистиң республиканың «Урожай» эки тура спорт ниитилелиниң бирги чери дээш ноябрьның 14-тен 18-ке чедир болган волейбол маргылдаазының түңнели эрткен воскресеньеде үнген.

Чөөн-Хемчиктиң волейболистери маргылдаа үезинде чаңгыс-даа аштырышкын чок ойнап келгеш, бирги черге үнүп, «Урожай» эки тура спорт ниитилелиниң бо чылдагы чемпиону болган. Ийиги бөлүкке шылгарап турган көдээ ажыл-агый техникумунуң сургуулдары ийиги черни алган. Барыын-Хемчиктер бо удаада үшкү черже үнген.

Тиилекчилерге шаңналдар тывысырының ёзулалы «Херел» спортзалынга болган. Чөөн-Хемчиктиң командазынга ниитилелдиң шилчиир кубогун тывыскан.

Н. БАЗЫР.

АГААР

Кызылдың агаар станциязының дыңнатканын ёзугаар алырга, бөгүн республикага кожуп турар булуттаар, чамдык черлерге быскан хар чаар. Соңгу-барыын чүк утланыышкынныг хаттың дүргени секундада 9—14 метр чедер. Агаарның температуразы 15—20, чамдык районнарга 9—14 градус соок болур.

Кызылга онзагай өскерлиишкин болбас. Хаттың күжү кошкак. Агаар дүне 22—24, хүндүс 16—18 градус соок.

Редактор В. С. ШАРАВИИ

КИНО

НОЯБРЬ 20-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: **«Демир чажыртынныглыг кижи»** 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: **«Дөскел чок оол»** 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: **«Мөңгүн трубалар»** 9.20, 13.20, **«Киноклуб: «Орлята»** 10.40, 15.00, **«Кижиниң шылгаары»** 17.30, 20.10 шактарда.

«ВОСТОК»: **«Робинзон Крузонуң амыдыралы болгаш кайгамчыктыг ужуралдары»** 15.00, **«Ыттавас папка»** 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

Күрүнениң күш-ажылчы жаалга кассаларының Тываның республика эргелели инспекторларны, бухгалтерлерни, ревизорларны ажылдаар-биле чалап тур.

Адрези: Кызыл хоорай, Кочетов кудумчузу, 31. Кадрлар килдизи.

Редакцияның адрези: Кызыл Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажыы № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-31-75 харысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үлетпүр килдизиниң 2-22-64, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45 солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Тираж 16405. Чагыг 2880.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының талазы-биле эргелелиниң типографиязы (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1). ТС—01402